

Bernard Markušić

student Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
rad je nagrađen Rektorovom nagradom 2014. godine te je prilagođen objavljivanju

Teorija geneze trgovanja ljudima na području jugoistočne Europe kroz analizu utjecaja militarizacije, političkih procesa i globalne ekonomije

UDK: 343.431(497)

Sažetak

Trgovanje ljudima (eng. trafficking) aktualan je problem modernog kaznenog prava i relativno nova kriminološka pojava, ali prije svega globalni fenomen koji pogađa sve države. U ovom radu analiziraju se aspekti trgovanja ljudima i pokušava se dati odgovor na pitanje kako je ono na području jugoistočne Europe nastalo. Da bi se odgovorilo na ovo pitanje, autor rada koristi regionalni pristup i analizira situaciju u Bosni i Hercegovini u ratnom i post-ratnom periodu s obzirom na to da je ta država najbolji primjer kako kompleksna državna struktura i nagli prijelaz iz planskog u neoliberalno globalno tržište, uz kumulativni utjecaj loše provedene tranzicije, stvara uvjete za generiranje žrtava kao posljedice općeg osiromašenja i nezaposlenosti. Kao neovisan, ali kumulativan makroproces, proučavaju se kratkoročne i dugoročne posljedice militarizacije i etničkog čišćenja tijekom oružanih sukoba na pojavu trgovanja ljudima, ali i njihovo simultano djelovanje, kao "inkubatora" za stvaranje balkanskih kriminalnih organizacija koje su se specijalizirale za trgovanje ljudima. Konačna potvrda teze da je trgovanje ljudima isključivo odraz globalnih ekonomskih i političkih procesa, kao i militarizacije, pokazuje se na analizi slučaja tržnice Arizona u distriktu Brčko te kroz provedeno istraživanje u obliku razgovora sa relevantnim stručnjacima.

Ključne riječi: Fortress Europe sindrom, seksualno i radno iskorištavanje, geneza trgovanja ljudima, ekonomija mirovnih misija, "teorija velikog praska"

1. Uvod

"Društvo priprema zločin, kriminalci ga izvršavaju."

Henry Thomas Buckle

Trgovanje ljudima (u daljnjem tekstu i kao: *trafficking*) aktualan je problem modernog kaznenog prava i relativno nova kriminološka pojava. Ona doseže globalne razmjere tek tijekom posljednjih 20 godina, što predstavlja razlog njezine ranije rijetke kriminalizacije u nacionalnim kaznenim zakonodavstvima. Riječ je o specifičnoj kriminološkoj pojavi budući da je tijekom većeg dijela ljudske povijesti trgovanje ljudima, kao držanje drugog

u ropstvu, bilo putem prinude, bilo putem određenih ekonomskih mehanizama ovisnosti, bila uobičajena i zakonom dopuštena pojava. Uspješno suzbijanje bilo koje kriminološke pojave ne ovisi samo o razumijevanju njezinog trenutnog funkcioniranja, već i o uočavanju faktora koji utječu na njezinu pojavu i pogoduju daljnjem razvoju. Pojava trgovanja ljudima u državama jugoistočne Europe rezultat je niza indirektno povezanih procesa na globalnoj i nacionalnoj razini, a kao tri najvažnija za njezin nastanak u ovom radu analiziraju se - uspostava globalnog neoliberalnog tržišta, militarizacija regije i turbulentne političke promjene društvenog uređenja.

Obrada teme rada započinje povijesnim presjekom relevantnih pravnih izvora. Istraživanje nije ograničeno isključivo na domaći kontekst, već će se koristiti regionalni pristup. Naime, procesi koji su predmet analize ovog rada ne poznaju nacionalne granice, a Hrvatska kao dio jugoistočne Europe pripada regiji koja je u nedavnoj prošlosti prolazila kroz naglo priključenje globalnom ekonomskom tržištu, oružane sukobe i post-ratnu militarizaciju te turbulentne promjene društvenog uređenja. Jednako tako, specifičan položaj ovoj regiji daju njezine geografske karakteristike. Preciznije, istočno od ove regije nalaze se države koje se u kontekstu organiziranog kriminala bave proizvodnjom ilegalnih dobara (kao što su *e.g.* Rusija, Indija, Kina), dok su zapadno od nje države koje ta dobra "konzumiraju" (kao što su *e.g.* zemlje Europske unije, preko njih SAD i slične). Međutim, osobitu pažnju u istraživanju posvećujemo Bosni i Hercegovini. Prikaz nastanka i razvoja trgovanja ljudima u toj državi reprezentativni je pregled nastanka i razvoja trgovanja ljudima u svim državama jugoistočne Europe te je stoga vjerodostojan za potvrdu teze da socio-ekonomski i politički makroprocesi neovisno, ali s kumulativnim učinkom, imaju kauzalnu ulogu u tome. Korištena svjedočanstva, iskazi i izvješća internih istraga, citirani tijekom rada, neslužbeni su prijevod autora rada s ciljem održavanja hrvatskog jezika kao jedinog korištenog u glavnom tekstu rada.

2. Povijesni pregled domaćeg i međunarodni pravnog okvir za suzbijanje trgovanja ljudima

Kazneno djelo trgovanja ljudima regulirano je čl. 106. Kaznenog zakona¹, na prvi pogled opsežnom definicijom. Međutim, nužnost takve širine proizlazi prvenstveno iz pojavnih oblika trgovanja ljudima i usuglašavanja hrvatskog prava s međunarodnim ugovorima kojih je RH stranka, ali i s pravom Europske unije. Hrvatski zakonodavac, kao pravne akte na temelju kojih je definicija konstruirana, stavlja Konvenciju Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta², Okvirnu odluku Europske unije o trgovanju ljudima (koja je trenutno nadopunjena i zamijenjena Direktivom 2011/36/EU)³, Konvenciju Vijeća Europe protiv trgovanja ljudima⁴, Dodatni protokol uz Konvenciju Vijeća Europe o

¹ Definirano je kao kazneno djelo koje može počiniti onaj tko „*upotrebom sile ili prijetnje, obmanom, prijevaram, otmicom, zlouporabom ovlasti ili teškog položaja ili odnosa ovisnosti, davanjem ili primanjem novčane naknade ili druge imovinske koristi radi dobivanja pristanka osobe koja ima nadzor nad drugom osobom, ili na drugi način vrbuje, preveze, prevede, skriva ili prima osobu ili razmjenjuje ili prenosi nadzor nad osobom radi iskorištavanja njezinog rada putem prisilnog rada ili njemu sličnog odnosa, ili radi njezinog iskorištavanja za prostituciju ili druge oblike spolnog iskorištavanja uključujući i pornografiju ili za sklapanje prisilnog nedozvoljenog ili prisilnog braka, ili radi uzimanja dijelova njezinog tijela, ili radi njezinog korištenja u oružanim sukobima, ili radi činjenja protupravne radnje.*“ (Kazneni Zakon Republike Hrvatske, (NN 125/11,144/12).

² Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta, (NN MU 14/92)

³ Okvima odluka Europske unije od 19. srpnja 2002. o suzbijanju trgovanja ljudima (2002/629/PUP); Direktiva 2011/36/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 5. travnja 2011. o prevenciji i borbi protiv trgovanja ljudima i zaštiti žrtava trgovanja ljudima (SL L 101, 15. 4. 2011.)

⁴ Konvencija Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima, (NN MU 7/07)

ljudskim pravima i biomedicini koji se odnosi na transplataciju organa i tkiva ljudskog podrijetla⁵.

Sukladno navedenim međunarodnim izvorima, u pozitivnom kaznenom zakonodavstvu RH trgovanje ljudima je složeno kazneno djelo koje čine tri konstitutivna elementa. Korišćeni definiciju trgovanja ljudima iz čl. 3 Protokola za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice ženama i djecom, a kojim se nadopunjuje već spomenuta Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta te koja ujedno predstavlja minimum koji su države potpisnice dužne inkriminirati u svojim kaznenim zakonodavstvima, možemo uočiti da su to modaliteti radnje, sredstva i cilja.⁶ Protokol određuje modalitete radnje (eng. *activities*) kao "vrbovanje, prijevoz, transfer, pružanje utočišta i prihvata osoba"⁷. Drugi element su sredstva (eng. *means*) koja su u navedenom Protokolu određena kao "prijetnja ili uporaba sile ili drugih oblika prinude, otmica, prijevara, zloraba položaja ili bespomoćnosti ili primanje plaćanja ili sredstava da bi se postigla privola osobe koja ima kontrolu na drugom osobom"⁸. Treći element je cilj (eng. *purpose*), i.e. posebna namjera počinitelja da žrtvu izrabljuje na taj način da će on "minimalno uključiti iskorištavanje prostitucije ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili odnose slične ropstvu, potčinjavanje ili odstranjivanje organa."⁹

Da bi došlo do ostvarenja kaznenog djela trgovanja ljudima, kako je ono propisano čl. 106 KZ-a, mora doći do kumulativnog ispunjenja sva tri konstitutivna elementa. Međutim, to ne znači da mora biti ostvaren međunarodni element, kako se to često pogrešno misli, odnosno, nije potrebno da se "vrbuje, prima ili skriva strani državljanin odnosno da se žrtva prevozi preko granice."¹⁰ U odnosu na spomenuti subjektivni element ovog kaznenog djela, namjeru za iskorištavanjem žrtve na jedan od propisanih načina, za dovršenje djela, ne mora nužno doći i do ostvarenja cilja za kojim je išao počinitelj. Djelo je formalno dovršeno već samim poduzimanjem jednog od modaliteta radnji propisanih čl. 106. KZ-a. Ipak, da bi došlo do dovršenja u materijalnom smislu potrebno je da počinitelj počne iskorištavati žrtvu na jedan od propisanih načina. Nadalje, to što su modaliteti radnje, sredstva i cilja hrvatskim KZ-om taksativno nabrojani ne znači da će to uvijek odgovoriti *modus operandi* počinitelja budući da se radi o diskretnoj kriminološkoj pojavi koja se konstatno razvija i daje odgovor na svaku kaznenopravnu politiku suzbijanja. Ipak, tri konstitutivna elementa iz zakonske definicije odgovaraju stadijima trgovanja ljudima u kriminološkom smislu.

Do 1. siječnja 2013., kaznena djela uspostave ropskog odnosa i trgovanja ljudima, činila su jedno kazneno djelo (čl. 175).¹¹ S jedne strane, to je bio veliki napredak budući da do Kaznenog zakona iz 1997. godine, kazneno djelo trgovanja ljudima nije bilo inkriminirano. Ipak, s druge perspektive, možemo se zapitati je li trgovanje ljudima uoče postojalo u vrijeme bivše SFRJ? Odgovor na to pitanje slijedi u nastavku rada. Ono što, međutim, možemo potvrditi jest da određeno kažnjenje prava za realnošću postoji budući da je trgovanje ljudima inkriminirano tek poslije ratnog razdoblja od 1992. do 1995. godine. Kao što ćemo analizirati u nastavku, to je razdoblje u kojem je trgovanje ljudima doživjelo procvat u državama Jugoistočne Europe. Praćenjem povijesti inkriminiranja trgovanja ljudima na globalnoj ra-

⁵ Konvencija Vijeća Europe o ljudskim pravima i biomedicini (NN MU 13/03)

⁶ Cf. Derenčinović, D., 2010:55

⁷ Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta (NN - MU 14/02, 11/2004, ispr.)

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*

¹⁰ V. Derenčinović, D. (ur.) *et al.*, 2013:41

¹¹ Kazneni Zakon Republike Hrvatske iz 1997. godine (NN 110/97, 27/98)

zini, vidljivo je da se prve rute za trgovanje ljudima uspostavljaju tijekom Drugog svjetskog rata¹², što ukazuje na postojanje određene diskrepancije između prava i realnosti.

Za inkriminaciju ropstva, posebno je značajna Konvencija o ropstvu iz 1926.¹³, i njezina dopuna u obliku Dopunske konvencije o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i prakse slične ropstvu iz 1956. godine. Vidljivo je da je to relativno mlada inkriminacija, ali s obzirom na specifično shvaćanje tog pojma kroz povijest, to je razumljivo. Prema Kaznenom zakonu RH, u čl. 106., ropstvo čini onaj tko „*kršeći pravila međunarodnog prava stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos, ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda, ili posreduje u kupnji, prodaji ili predaji takve osobe ili potiče drugog da proda svoju slobodu ili slobodu osobe koju uzdržava ili se o njoj brine.*“ Na temelju te definicije možemo zaključiti da je predmet inkriminacije stanje i položaj osobe nad kojom se čine sve ili neke ovlasti koje su atributi prava vlasništva, a rob je pojedinac s takvim statusom. Za pitanje ropškog položaja ljudi, osobito je značajna Europska Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda¹⁴, i to poglavito u aspektu negativnog definiranja ropstva. Prema čl. 5. te Konvencije (Pravo na slobodu i sigurnost), svaki rad koji se zahtijeva od neke osobe na redovitom izdržavanju kazne ili za vrijeme uvjetnog otpusta na slobodu neće smatrati ropstvom. Također, ropstvom se ne smatra svaka vojna služba ili, u državama gdje se dopušta odbijanje obnašanja vojne službe zbog prigovora savjesti, druga služba određena umjesto obvezne vojne službe. Tako se i svaka služba koja se traži u slučaju nepogode ili nesreće koje ugrožavaju život i blagostanje zajednice, neće smatrati ropstvom, kao ni svaki rad ili službu koji su dio uobičajenih građanskih obveza.¹⁵

Uspostava ropškog odnosa, po prvi put u hrvatskom zakonodavstvu inkriminirana je Krivičnim zakonom Savezne Republike Jugoslavije¹⁶. Inkriminacija ropstva u to vrijeme dočekan je kao jedna od najznačajnijih izmjena u tadašnjem kaznenom pravu¹⁷. Identična definicija dosljedno je provedena i u Osnovnom krivičnom zakonu Republike Hrvatske iz 1993. u čl. 134., (Utemeljivanje ropškog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu). Specifičnost kaznenog djela trgovanja ljudima istaknuta je i time što se u slučaju počinjenja tog kaznenog djela ne priznaje načelo „*voluntas non fit iniuria*“¹⁸, što je razumljivo, budući da se radi o najvažnijim pravnim dobrima – ljudskom životu i slobodi! Takva dobra mogu se zaštititi jedino ako se stave na stranu sva načela koja bi mogla dovesti do zloupotrebe pravnog sustava i nekažnjivog djelovanja takve beskrupulozne vrste počinitelja. Pravni sustav si ne smije dopustiti manju razinu efektivnosti od svojih protivnika, osobito kad se radi o izuzetno lukrativnoj i niskorizičnoj kriminalnoj djelatnosti.

¹² V. *amplius* Murray, J., 2003.

¹³ Prema čl. 1.: „*ropstvo je status ili stanje osobe nad kojom se koriste sve ovlasti primjenjivane u pravu vlasništva.*“ - Konvencija o ropstvu iz 1926. godine (NN MU 12/1993)

¹⁴ „Članak 4: „Zabrana ropstva i prisilnog rada“: (1) Nitko se ne smije držati u ropstvu ili ropstvu sličnom odnosu, (2) Nitko se ne smije siliti na prisilan ili obavezan rad.“ (Europska Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (NN MU 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10)

¹⁵ Svi slučajevi situacija koje se ne smatraju ropstvom taksativno su navedeni u čl. 4. st. 3. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.

¹⁶ Čl. 155. st. 1.: „*Ko kršeći pravila međunarodnog prava stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugom licu ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji ovakvog lica ili podstiče drugog da proda svoju slobodu ili slobodu lica koje izdržava ili se o njemu stara, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.*“ Posebno je zanimljiv stavak 2. koji pretpostavlja da osoba kojom se trguje već mora biti u ropskom odnosu: „*ko prevozi lica koja se nalaze u ropskom ili njemu sličnom odnosu iz jedne zemlje u drugu, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.*“.

¹⁷ V. Lacmanović, B.; 121:1977

¹⁸ V. čl. 106. st. 7. Kaznenog zakona

3. Politički procesi, militarizacija i globalna ekonomija kao ključni čimbenici koji su utjecali na pojavu trgovanja ljudima u državama jugoistočne Europe

U pokušaju shvaćanja uzroka nastanka trgovanja ljudima u Hrvatskoj, moramo analizu proširiti na ostatak regije jugoistočne Europe. Poseban naglasak stavljamo na Bosnu i Hercegovinu koja će biti područjem analize. Ona je u ratnom i post-ratnom periodu predstavljala žarište za razvoj organiziranog kriminaliteta koji se proširio po ostatku regije, i razvio mrežu po cijeloj Europi. Da je tamošnji organizirani kriminalitet, odnosno trgovanje ljudima u kauzalnom odnosu s razvojem koji se odvijao na teritoriju RH svjedoče i brojna izvješća o žrtvama koje se iz Bosne i Hercegovine dovode u Dalmaciju tijekom sezone radi seksualne eksploatacije.¹⁹ Navedeno ima čvrsto uporište u statistikama koje navode da je minimalno 89% žrtava trgovine ljudima porijeklom iz država u razvoju i onih koje prolaze turbulentne političke promjene.²⁰ Na navedeno je svakako utjecala loše provedena tranzicija kroz koju su u to vrijeme prolazile zemlje Istočne i Jugoistočne Europe.

U nastavku analize ćemo probati utvrditi što stoji iza tih statistika, *i.e.* što je stvarni povod nastanka trgovanja ljudima u zemljama jugoistočne Europe. Važno je naglasiti da nejednaka raspodjela društvenog bogatstva predstavlja jedan od glavnih generatora žrtava trgovanja ljudima. Gledajući kroz povijest, možemo uočiti da se prvotni nastanak trgovanja ljudskim bićima povezuje s pojavom drugih oblika trgovine, točnije, pojavom privatnog vlasništva i imovinske diferencijacije društvene zajednice. Iz te perspektive, oblik koji trgovanje ljudima ima danas možemo shvatiti kao sljedeću stepenicu u evoluciji robovlasništva i prostitucije, odnosno *“da je robovlasništvo kolijevka prostitucije i paradigma da se ona u suvremenim društvima vraća svojim korijenima.”*²¹ Osim što je time dotaknuto pitanje ekonomskog karaktera trgovanja ljudima, neupitna je i korelacija njezinog nastanka s militarizacijom određenog teritorija. Treći makroproces koji može imati direktan učinak na pojavu trgovanja ljudima je političko i pravno uređenje neke države. Najbolji primjer za to je uređenje Trećeg Reicha, koji je kroz sivu zonu prava, s parolom *“arbeit macht frei”* de facto re-institucionalizirao ropstvo kao sastavni dio društvenog uređenja. Ne samo da je ono ponovno uspostavljeno, već i sama priroda prakticiranja robovlasništva nad milijunima Židova, Slavena i drugih etničkih skupina u 20. st., dokaz je izdržljive prirode trgovanja ljudima, koje kao fenomenom prati razvoj ljudske civilizacije, simultano prilagođavajući svoju formu okolnostima vremena. Pravna potvrda ove tvrdnje iskazana je tijekom nurnberških suđenja u presudi Fritz u Sauckelu, prokuratoru Trećeg Reicha čiji je zadatak bio snabdijevanje Reicha robovskom radnom snagom, a koji je proglašen krivim za upravljanje dijelom državnog programa putem kojeg je uspostavio ropki odnos nad više od 5 milijuna ljudi.²²

Bosna i Hercegovina u ratnom i post-ratnom periodu predstavlja najbolji primjer neovisnosti navedenih procesa jednih od drugima, ali opet kumulativno, neke *sui generis* zavisnosti, utječu na pojavu i daljnji razvoj trgovanja ljudima. U nastavku slijedi detaljna analiza svakog od tri spomenuta makroprocesa.

3.1. Kompleksno i nestabilno državno uređenje BiH nakon Daytonskog sporazuma - prva kočnica suzbijanju trgovanja ljudima

Bosna i Hercegovina predstavlja primjer utjecaja kompleksnog i neefikasnog državnog uređenja, i s tim povezane korupcije na razvoj fenomena trgovanja ljudima. Kao ishodište

¹⁹ Ljubojević, V., 2009:29

²⁰ Cf. Haken, J., 2001.

²¹ Glasnović, V., G., 2005:253

²² V. *amplius*: “Nurnberg Trial Judgements: Fritz Sauckel” (izvor: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/JudgeSauckel.html>, (zadnja posjeta 27. ožujak 2015. godine)

navedenih procesa, promatramo 14. prosinca 1995. godine, datum potpisivanja Daytonskog sporazuma, odnosno, završetkom četverogodišnjih oružanih sukoba na tom području. Počevši od državnog uređenja, Ustav Bosne i Hercegovine iz 1995. godine prikaz je vjerojatno najsloženijeg državnog uređenja do danas poznatog u svijetu.²³ Država Bosna i Hercegovina sastoji se od dva entiteta - Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Federacija Bosne i Hercegovine se dalje dijeli na deset kantona. Važno je naglasiti da kantoni imaju visok stupanj autonomije (imaju svoju vladu i zakonodavna tijela), i to u dovoljnoj mjeri da isprepletenost i sukob federalnih i kantonalnih ministarstava i njihovih nadležnosti nisu rijetkost. U skladu s navedenim, ističemo da je Bosna i Hercegovina podijeljena na 13, u izvjesnoj mjeri, autonomnih "političkih jedinica". Svaka od tih jedinica ima između 6 i 12 ministarstava, što prema istraživanju Virdžinije Ljubojević²⁴ dovodi do brojke od 181 ministra na 3,7 milijuna građana. Da se ovaj omjer primjenjuje na Njemačku, imala bi 4 240 ministara. Važno za napomenuti je i činjenica da država Bosna i Hercegovina funkcionira kao protektorat, pod zaštitom i vrhovnim nadzorom međunarodne zajednice, čiji visoki predstavnik (Office of High Representative) od 1998. ima proširen mandat i ovlast da donosi odluke koje ni ustavna tijela ne mogu donijeti. Poseban slučaj predstavlja distrikt Brčko koji je, kao "četnaesta politička jedinica", pod direktnom upravom visokog predstavnika.

Pogledamo li utjecaj ovakvog državnog uređenja na razvoj sustava trgovanja ljudima, takvo državno uređenje ima za posljedicu činjenicu da svaka od upravnih jedinica ima svoje ministarstvo unutarnjih poslova, što dovodi do toga da policijska tijela, s različitim jurisdikcijama i metodama provođenja istrage, uz nisku razinu kooperacije, teško mogu provoditi efektivnu politiku borbe protiv organiziranog kriminaliteta, koliko god one bile stručne i spremne.

Daytonski je sporazum, osim uspostavljanja mira i ustrojavanja države Bosne i Hercegovine, značio je gašenje mirovne misije UNPROFOR-a i početak djelovanja nove – UNMIBH-a, čiji je zadatak bio pomoć u obnovi struktura civilnog društva, što je podrazumijevalo uspostavu određenih institucija i uključivanje međunarodnih organizacija u provedbu odredaba Daytonskog sporazuma. Najvažnije takve odredbe su, osim o uspostavi već spomenutog OHR-a, pristanak BiH na položaj stranke pred Međunarodnim sudom za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji sa sjedištem u Den Haagu, a kao organizacije uključene direktno u UNMIBH, odobren je dolazak osoblja Organizacije za sigurnost i kooperaciju Europe (OSCE), stabilizacijskih snaga (SFOR) i UN-ovih Međunarodnih policijskih snaga (IPTF). SFOR je predstavljao vojno krilo NATO pakta u mirovnoj misiji, a činilo ga je preko 20.000 vojnika iz svih država članica.²⁵

IPTF je stvoren na temelju Aneksa 11 Daytonskog sporazuma, a njegova zadaća bila je nadgledanje i savjetovanje lokalne policije. Sastojao se od oko 1,800 promatrača koje su činili policijski službenici iz približno 50 država članica. Nakon što se vijest o masovnoj prostituciji i trgovanju ljudima na području BiH proširila, Vijeće Sigurnosti je Rezolucijom 1088 proširilo mandat službenika IPTF-a na istragu kršenja ljudskih prava od strane policijskog osoblja²⁶, a naknadno su formirani i STOP timovi, tj. posebne jedinice čija je jedina uloga bila suzbijanje trgovanja ljudima. Pitanje kvote američkog dijela osoblja u IPTF-u je specifično. SAD nema policiju na nacionalnoj, i.e. na federalnoj razini, pa je vlada SAD-a sklopila ugovor s privatnom vojnom kompanijom DynCorp Aerospace Inc. koja se bavi pružanjem tehničke i logističke podrške javnom i privatnom sektoru, između ostalog regrutiranjem pro-

²³ V. *amplius*: Smerdel, B., 2013.

²⁴ V. *amplius*: Ljubojevic, V., 2009.

²⁵ "In 1996, Security Council Resolution 1088 authorized SFOR to implement the military aspect of the Dayton Peace Agreement" - HRW Report, 14 : 2002

²⁶ *Ibid.*

matrača za IPFT, iz američkih policijskih postaja. Ukupno, kao posljedica Daytonskog sporazuma, na području Bosne i Hercegovine dovedeno je oko 60,000 pripadnika UNMIBH-a.

Vezano za zapažanja IPTF-a o djelotvornosti lokalne policije, izvješća su poražavajuća. Kroz suradnju s raznim nevladinim udrugama, IPTF je pronašao dokaze o neviđenoj razini korupcije u BiH. Istragama i racijama utvrđen je određen broj policijskih službenika kojima su vlasnici bordela davali novac ili im dopuštali besplatne seksualne usluge od žrtava u zamjenu za zaštitu, pravovremene obavijesti o racijama (tako su vlasnici mogli sakriti maloljetne žrtve i one bez dokumenata)²⁷. Valja napomenuti i da su neki državni službenici krivotvorili radne dozvole i vize za trgovce ljudima. Prvi indikatori koji su navodili na zaključak o postojanju korupcije među lokalnom policijom bila su svjedočanstva žrtava trgovanja ljudima u BiH. Koliko je lokalna policija usko surađivala s trgovcima ljudima, svjedoči i istraga jednog ugostiteljskog objekta lociranog u Doboju, a za koji se sumnjalo da je paravan za bordel. Istraga provedena pod nadzorom IPTF-a rezultirala je saznanjem da se radilo o bordelu, a i time da je jedan lokalni policajac radio tamo kao konobar. Daljnji razvoj istražnog postupka sumnjičio je navedenog policajca, Đorđu Paljića, kao navodnog suvlasnika bordela. Isti je 7. kolovoza privremeno suspendiran do kraja istražnog postupka.²⁸

U praksi se pokazalo da jednom kada se za slučaj nadležni službenik IPTF-a vrati u svoju državu ili bude premješten, svi postupci u tijeku prestaju. Jedan službenik IPTF-a koji je u tom periodu radio na području Doboja, vezano za taj slučaj, izjavio je: *“Za nas istraga lokalne policije predstavlja slijepu ulicu... Ustanovilo se da je jedan lokalni policajac radio kao konobar u bordelu...ovaj pisani zahtjev za pokretanjem disciplinarnog postupka protiv Paljića u veljači 1999. predstavlja zadnji trzaj službenika IPTF-a koji je bio zadužen za ovaj slučaj prije nego što je otišao.”*²⁹ Naknadno je dana izjava i od Davida Rudderhama, službenika IPTF-a koji je bio zadužen za taj slučaj: *“Trebalo je završiti na suđenju za kazneno djelo, ali nije se pomaklo sa mrtve točke.”*³⁰ S vremenom se iskristaliziralo mnogo primjera takve prakse lokalnih policijskih službenika, a nije bila rijetkost da se tijekom IPTF-om vođenim racijama iste utvrdi kao klijentelu lokalnih bordela, što stoji i u jednom izvješću s područja Sarajeva: *“U sinoćnoj raciji na “Como” ulovili smo lokalnu policiju (ožujak 2001). Čekali su vlasnika zato jer im je dopuštao besplatan seks s djevojkama koje je držao u dužničkom ropstvu. Kod vlasnika smo našli knjižicu s listom svih službenika kojima su seksualne usluge bile pružane besplatno.”*³¹

Takva je atmosfera dovela do toga da žrtve trgovanja ljudima nisu vjerovalle policiji, a čak i da su trgovci ljudima uhvaćeni tijekom racija, to nije značilo ništa. Njima se sporadično i pod pritiskom međunarodnih organizacija sudilo za trgovanje ljudima, dok se u velikoj većini slučajeva pribjegavalo procesuiranju žrtava za kazneno djelo prostitucije. U prilog obje tvrdnje ide iskaz E. E., žrtve porijeklom iz Moldavije: *“Ovdašnja policija je korumpirana. Reći će da sam prostitutka i onda mi nitko neće htjeti pomoći.”*³² Vrhunac ovakvog korumpiranog i nefikasnog sustava predstavljala je velika akcija hvatanja trgovaca ljudima u ožujku 2001., pod imenom “Operacija Makro”. Nakon cjelonoćnih racija, visoki časnik IPTF-a vratio se u policijsku stanicu, i opisuje što ga je dočekalo: *“Kakav je to nered bio... Vlasnici bordela i njihovi zaposlenici čavrljali su s lokalnom policijom. Rekao sam osobi koja je vodila odjel za kriminalističku istragu da se žrtve ne mogu osjećati sigurno ako u postaji moraju gledati kako se osumnjičenici socijaliziraju s lokalnom policijom. Ništa nije poduzeto, a žene su u*

²⁷ Ibid., str. 26.

²⁸ Cf. HRW Report, 2002

²⁹ HRW Report, 2002:33

³⁰ Ibid., str. 34.

³¹ V. amplius: HRW Report 2002

³² Ibid., str. 20

strahu prolazile pokraj njih.... Ove žene su potpuno nezaštićene.”³³

Valja napomenuti da korumpiranost policije nije bila iznimna pojava, već je problem primijećen i na višim upravnim razinama, svjedoči slučaj “Sokolac” iz 2001. u kojem su, nakon što su svjedočile protiv onih koji su ih držali u dužničkom ropstvu i seksualno iskorištavali, žrtve bile kazneno procesuirane i osuđene na 30 dana zatvora. Celhia de Lavarene, direktorica STOP divizije, timova posebno stvorenih za borbu protiv trgovine ljudima na području BiH, o tamošnjem pravosuđu izjavljuje: “*Državni tužitelji i suci na strani su trgovaca ljudima i neće donositi osuđujuće presude protiv njih. Ovo je farsa.*”³⁴ Obanašajući odnosnu funkciju, kroz svoju praksu bila je sklonija smještati žene u prihvatilišta za žene, da ih “sakrije od sudova”.³⁵

Iz ranije navedenog, između ostalog, možemo zaključiti kako trgovanje ljudima, slično trgovini drogom, predstavlja kriminalnu djelatnost koja je sposobna uništiti državnu strukturu i njezine kapacitete u provedbi vladavine prava, a na duge staze uništava povjerenje građana u sistem kojemu je izvorna uloga upravo zaštita istih. Navedena kaotičnost u djelovanju državnog aparata i proširena korupcija, odraz su političke nestabilnosti. Iz priloženog možemo zaključiti da zemlje koje se u njoj nalaze imaju izrazito izraženu sklonost različitim vrstama i razinama kriminaliteta.

3.2. Nejednakost prouzrokovana globalnim tržištem kao glavni generator “ponude” na tržištu trgovanja ljudima

Makroprocesi imaju skoro nevidljiv, ali značajan utjecaj na razvoj pa i samu pojavu trgovanja ljudima. Ova se teza potvrđuje upravo na primjeru Bosne i Hercegovine. Paralelno s ratnim i post - ratnim stanjem devedesetih godina prošlog stoljeća na tom području, možemo primijetiti kako se neovisno, ali kumulativno s takvim stanjem isprepliću procesi ekonomske i političke prirode, u formi raspada velikih političkih tvorevina na području Istočne i Jugoistočne Europe. Zajedničko svim zemljama koje nastaju takvim raspadom je okretanje k novom državnom i ekonomskom uređenju kroz proces tranzicije.

U prilog navedenim tvrdnjama govori i povjesničar Misha Glenny koji u svojim radovima dolazi do zaključka da je proces raspadanja komunističkih i socijalističkih režima izazvao nesrazmjerni poremećaj u svjetskom poretku. Glenny za primjer uzima SSSR, ali svi navodi su jednako primjenjivi i na područje bivše SFRJ. Ono što se dogodilo u prijelazu iz komunističkog, *i.e.* u slučaju SFRJ tzv. “samoupravnog socijalizma”, kao državnog uređenja i planskog gospodarstva, prema usvajanju demokratskog državnog uređenja i uključivanja u globalno neoliberalno tržište, u najboljem bi se slučaju Glenny-evim riječima moglo nazvati “*slobodnim padom*”.³⁶ Naime, novonastale i znatno oslabiljene državne zajednice, pod pritiskom ubrzane globalizacije, našle su se u situaciji da se bez iskustva i novčanih sredstava nose s izazovima idejno zapadnih koncepata temeljnog državnog uređenja, a koji su kao takvi predstavljali svojevrsnu tabu temu dugi niz godina.³⁷ Pravo, a u ovom slučaju i pravda, bili su prvi koji su “*slomljeni pod tutnjavom transformacije*”.³⁸ Konkretno, na primjeru SSSR-a, Glenny izvještava o masovnim osnivanjima privatnih poduzeća i dioničkih društava na prostoru bivše države, i to doslovno “preko noći”.³⁹ U Bugarskoj to je vodilo tome da su službenici bivših službi sigurnosti tijekom prve godine privatizacije u 90% slučajeva bili

³³ *Ibid.*, str. 29.

³⁴ *Ibid.*, str. 35.

³⁵ Cf. HRW Report, 2002

³⁶ Ljubojevic, V., 2009:14

³⁷ Cf. Ljubojevic, V., 2009:14

³⁸ Ljubojevic, V., *loc. cit.*

³⁹ *Ibid.*

vlasnici takvih poduzeća i tako uspjeli steći privatno vlasništvo nad najvažnijim dijelovima nekadašnjeg kolektivnog vlasništva. Ovakva provedba tranzicije i privatizacije u post-socijalističkim zemljama ima svoj odraz na nacionalnom i međunarodnom planu, koje Glenly slikovito naziva "čistilištem" i "pustoši u kojoj jedinu šansu za puki opstanak predstavlja "potezanje" pištolja i otimanje svega što se može".⁴⁰

Nameće se pitanje koja je relacija dosadašnjeg izlaganja o procesu tranzicije s razvojem trgovanja ljudima? Naime, kauzalnost posljedica loše provedene tranzicije sa stvaranjem i daljnjim razvojem trgovanja ljudima ogleda se upravo na nacionalnom planu. Dok su po nekim strani investitori, i mali dio stanovništva raspadnute SFRJ, stjecali privatno vlasništvo nad nekadašnjom kolektivnom imovinom i osiguravali svoju budućnost u novom državnom uređenju, ostatak stanovništva borio se s turbulentnim socio-ekonomskim promjenama koje su na primjeru BiH rezultirale općim siromaštvom, gubitkom ranijih socijalnih privilegija i izrazito visokom stopom nezaposlenosti. Upravo te socio-ekonomske nuspojave, pojedince njima pogođene, rječnikom Adama Smitha poput "nevidljive ruke tržišta" usmjeravaju prema osnivanju ili pridruživanju kriminalnim udruženjima koja se u novonastalim prilikama okreću trgovanju ljudima ili vođenju lanaca prostitucije. O tome da o te dvije djelatnosti u okviru organiziranog kriminala nema razlike, osim u terminologiji koja navodi na pogrešan zaključak biti će riječi kasnije. Zašto se kriminalna udruženja koja nastaju u tom periodu okreću baš prema vođenju lanaca prostitucije i trgovanja ljudima, pitanje je ne koje je, s obzirom na situaciju u tom periodu prilično jednostavno odgovoriti. Naime, bolesno društvo sklono je spustiti moral na dovoljno nisku razinu - nisku čak i za "kriminalne" standarde. Nakon što jednom postane sastavnim dijelom takvih struktura društva, bez moralnih barijera, muškarci se okreću trgovanju ljudima koje im jamči visok profit uz minimalni rizik. Nezaposlene žene, pak sa druge strane, u nemogućnosti da privređuju u vlastitoj državi, posao pokušavaju naći u stranim državama. Međutim, "obećane zemlje" poput onih unutar Europske unije, postavljaju sve strože restrikcije na legalnu imigraciju, te time onemogućuju realizaciju stjecanja legalnog zaposlenja za strane državljane na njihovom području. Trend nedostiznosti Europske unije za mnoge emigrante pojedini autori nazivaju "*Fortress Europe syndrome*"⁴¹ koji je puni odraz imigracijske politike koju Europska unija primjenjuje i s daljnjim razvojem učvršćuje.

Nepredviđena situacija u kojoj unutar matične države s uništenom industrijom nema realne mogućnosti za zaposlenje s jedne strane i nemogućnosti zapošljavanja u stranim državama s druge, nezaposlenom stanovništvu ne nudi materijalnu sigurnost ni ekonomsku egzistenciju. Tu prazninu rješavaju upravo kriminalne skupine koje ženama nude izlaz lažnim obećanjima i već pojašnjenim metodama grade mrežu trgovanja ljudima diljem Europe. Kao što je ranije navedeno, možemo primijetiti kako Smithova "nevidljiva ruka tržišta" stvara potencijalne žrtve trgovanja ljudima i spaja ih s kriminalnim skupinama koje tako ostvaruju profit.

3.2.1. Dobrovoljna prostitucija - opravdan odgovor na situaciju ekonomskog sloma ili fasada za razvoj organiziranog kriminaliteta?

Položaj žena u društvu tijekom ratnih i post-ratnih devedesetih godina prošlog stoljeća u BiH dobar je pokazatelj kako stanje ratne i ekonomske ugroženosti utječe na shvaćanje koncepta spolne jednakosti. U ovom nestabilnom periodu tijekom kojeg BiH prolazi kroz turbulentne promjene temeljnog državnog uređenja te istovremeno biva zahvaćena razarajućim ratom, kao grupacija koja je najviše osjetila posljedice, iskristalizirao se upravo ženski dio stanovništva. Govoreći o ženama kao dijelu populacije civilnog društva, a ne

⁴⁰ Ibid., str. 16.

⁴¹ V. amplius: Castan Pinos, J.: "Building Fortress Europe? Schengen and the Cases of Ceuta and Melilla"

žrtvama ratnih zločina, one te posljedice trpe unutar vlastite obiteljske zajednice i na području tržišta rada. Statistike i autori ukazuju na nagli porast nasilja u obitelji u navedenom razdoblju.⁴² Takva tvrdnja ne iznenađuje budući da je u vremenima ekonomske, socijalne i životne ugroženosti, stanovništvo pod neprestanim stresom. U nemogućnosti promjene trenutne situacije i izlazu iz nje, krivci se traže unutar obiteljske zajednice gdje se formira zatvoreni krug nasilja.

Na području tržišta rada, situacija je još teža po žene. U državi u kojoj je u tom periodu nezaposlenost kotirala između 70-80%, žene su bile prve otpuštane, a stopa nezaposlenih žena bila je dvostruko viša od stope nezaposlenih muškaraca.⁴³ U takvoj situaciji, žene su rastrgane između kompliciranih obiteljskim prilika i tržišta rada koje im ne nudi realnu mogućnost legalnog zaposlenja. Kao rješenje, pojavljuju se agencije, kriminalne organizacije i drugi "posrednici" koji kao odgovor nude ulazak u "dobrovoljnu" prostituciju. Činjenica je da su mnoga kućanstva diljem Bosne i Hercegovine ostala bez muških potomaka tijekom rata, a koji su do toga perioda uzdržavali svoje obitelji, djeluje kao *push* faktor na mlade žene na koje pada teret ekonomske egzistencije obiteljskog kolektiva. Stoga, nije bila rijetkost da su mlade žene u takvim uvjetima bile prisiljene krenuti u potragu za bilo kojom vrstom plaćenog posla, sve u svrhu uzdržavanja obitelji. Obitelji su prihvatile da to znači mogućnost da bi njihovi ženski potomci mogli završiti kao prostitutke, ali nisu, niti su do danas svjesni u ekonomski razorenim sredinama, da to ujedno znači da bi mogle završiti kao žrtve u lancu trgovanja ljudima. U takvoj ekstremnoj situaciji, možemo vidjeti zašto koncept "dobrovoljne" prostitucije ne može biti opravdan kao slobodno odabrana profesija, već možemo zaključiti da se ovdje radi o ekonomski predeterminiranom trgovanju ljudima, *i.e.*, opet se vraćajući na Adama Smitha i njegovu "nevidljivu ruku tržišta", u stanju ekonomske ugroženosti, nezaposlene žene bivaju dovedene u položaj žrtve, a da same nisu svjesne ekonomskih procesa koji ih neminovno vode u takvu sudbinu. Kelly Holsopple u svojoj knjizi *"Pimps, Tricks and Feminists"*⁴⁴ objašnjava zašto je prostitucija reakcija instikta za preživljavanje, a nipošto izbor. Koncept izbora, prema njoj, uključuje najmanje dvije opcije, a izbor između gladi, beskućništva, zlostavljanja, pa ultimativno i smrti sa jedne strane, te prostitucije s druge, teško da se može nazvati izborom.⁴⁵

U skladu s obrazloženim, pravo pitanje nije je li prostitucija stvar izbora ili morala, već je li ona kao svojevrсна reakcija nagona za preživljavanje u svijetu nemilosrdnog neoliberalnog društva indikator da smo svi mi potencijalne žrtve trgovanja ljudima ili čak i *traffickeri*? Odgovor na to pitanje možemo dobiti jedino ako bismo sami bili primorani živjeti u uvjetima u kojima su se našle mlade žene u ratnoj i post-ratnoj Bosni i Hercegovini.

3.3. Utjecaj ratnog i post-ratnog stanja na pojavu trgovanja ljudima

Ekonomski makroprocesi, migracije i kompleksno državno uređenje, kao što je ranije obrazloženo, pogoduju stvaranju "ponude" na tržištu ljudima. Ipak, da bi ta "ponuda" ispunila svoju svrhu, prema zakonima neoliberalnog tržišta, ona se mora susresti s određenom razinom "potražnje". Kako je došlo do pojave "potražnje" za seksualnim uslugama i tako zatvorilo krug koji čini trgovanje ljudima, probat ćemo odgovoriti u ovom dijelu. Trgovanje ljudima u državama bivše Jugoslavije je specifičan fenomen. Razlog leži u tome što je on u Hrvatskoj, kao i ostalim državama regije, bio naročito stimuliran od strane mirovnih snaga tijekom ratnog stanja, devedesetih godina prošlog stoljeća. Slikovitim riječima upućuje Aida

⁴² V. *infra*: "5. Provjera iznesenih teza kroz razgovore sa relevantnim stručnjacima".

⁴³ "... women lose jobs before men - the unemployment rate for women is more than twice as high as for men. (Gaon and Forbord)" - Ljubojevic, V., 2009:24

⁴⁴ V. *amplius*: *Ibid.*

⁴⁵ Cf. Ljubojevic, V., 2009

Santos na zaključke koji će se izvesti u nastavku analize: *“Gdje god je prisutan militarizam u svijetu, tu je prisutna i prostitucija”*. Nadalje, javila se i jedna anomalija - broj prijavljenih kaznenih djela u ratnom razdoblju je izrazito pao, dok je opći standard porast kriminaliteta u ratnim stanjima. Dva su logična objašnjenja – došlo je do zbiljskog pada kriminaliteta, što je teško s obzirom na ratno stanje i destabiliziranu sliku regije ili je riječ o previsokoj tamnoj brojci kriminaliteta.

U ovom radu vodimo se potonjim, tražeći ishodište kaznenom djelu trgovanja ljudima. Porast i razvoj transnacionalnog organiziranog kriminaliteta, prirodom stvari nemoguće je ne povezati s globalizacijom. U tom vidu, najveći problem predstavljaju ponuda i potražnja od strane vojnih operacija koje u svojim operacijama istiskuju veliku potrebu za tzv. „vojnom prostitucijom“.⁴⁶ Ako nam je poznata činjenica da se radilo o 60 000 pripadnika mirovnih snaga (brojka koja je bila poslana u sklopu misije UNMIBH-a), uz veći omjer muškaraca nego žena i sa velikom udaljenošću od doma, nije neshvatljivo da se stvorila potražnja za uslugama „plaćenog seksa“. Pri tome se vojno osoblje koristi situacijom društvenog kolapsa lokalnog stanovništva. Većina civila je nenaoružana, glad i siromaštvo koje vlada u državama koje primjera radi, „plave kacige“ oslobađaju, zbog inferiorne uloge destabilizirane regije u svjetskoj politici bivaju marginalizirane, a preko zločina se prelazi (između ostalog, i na temelju posebne vrste kaznenog imuniteta koje uživaju mirovne snage UN-a). Vojna prostitucija nije neuobičajena pojava jer je kroz povijest dokazano da postojanje vojne prisutnosti i oružanih sukoba dovodi do simultnog rasta potražnje za seksualnim uslugama. Tako je, na primjer, u posebno pogođenim regijama, prostitucija postala jedini način preživljavanja za obitelji izbjeglica.⁴⁷ Istraživanje UNHCR-a pokazalo je da se većina seksualno iskorištavanih žrtava nalazi u dobroj granici od 13 do 18 godina.

Vezano za uspostavu trgovanja ljudima u globalnim razmjerima, korijeni dolaze do samog vrha vojnog osoblja i političkog sloja visoko razvijenih država koji su stvorili osnovne mreže tijekom Drugog svjetskog rata i rata u Vijetnamu.⁴⁸ Indicije da je vlada SAD-a direktno uključena u navedenu pojavu, analizirat ćemo na primjeru tržnice “Arizona”, kasnije u radu. Osim snaga UNPROFOR-a, kasnije UNMIBH-a, na području zaraćenih bivših jugoslavenskih država, važnu ulogu u uspostavi lanca trgovanja ljudima, odigrale su privatne vojne kompanije. Primjer takve je DynCorp koja je bila zadužena za obuku službenika IPTF-a⁴⁹. Kasnije je dokazano da su „najamnici“ iz DynCorp-a aktivno sudjelovali u lancu *traffickinga* u svrhu seksualnog iskorištavanja žrtava, a uz to su počinili mnoga silovanja izvan okvira tog lanca. To je na koncu rezultiralo otkazom osam zaposlenika DynCorp-a. Međutim, ta brojka je i dalje premala, s obzirom na to da vlada SAD-a stoji na stajalištu da se „na privatne vojne kompanije može računati jednako kao i na regularnu vojsku.“⁵⁰

3.3.1. Razdoblje otvorenih oružanih sukoba i masovna silovanja kao prva stepenica insitucionaliziranju prostitucije i trgovanja ljudima

Oružani sukobi koji su se odvijali na teritoriju bivše SFRJ od 1992. do 1995. godine imali su izuzetan utjecaj na uspostavu i stvaranje atmosfere pogodne za razvoj trgovanja

⁴⁶ „For example, in Burma, women and children, primarily from the country's ethnic minority population are trafficked to Thailand, China, Bangladesh, India, Malaysia, Korea, Macau and Japan for sexual exploitation in military camps.“ – Beck, A., 2006:3

⁴⁷ „In Cambodia from 1992-1993, the number of sex houses and Thai-style massage parlors multiplied and the number of prostitutes rose from 6000 to 25 000, including and increased number of child prostitutes.“- Beck, A., 2006:6

⁴⁸ V. amplius: Murray Jennifer: „Who Will Police The Peace-Builders? The Failure To Establish Accountability For The Participation Of United Nations Civilian Police In The Trafficking Of Women In Post-Conflict Bosnia And Herzegovina“

⁴⁹ U.N. International Police Task Force

⁵⁰ Beck, A., 2006:14

ljudima. Jedna od karakteristika tog sukoba bilo je organiziranje masovnih silovanja kao metode ratovanja s psihološkim učinkom na suprotnu stranu. Naime, žrtve silovanja, prema statistikama i istraživanjima, sklonije su postati žrtvama trgovanja ljudima. Međutim, ako se žrtve silovanja nalaze u atmosferi otvorenih oružanih sukoba, njihova sudbina biva još neizvjesnijom. U ratovima, a osobito onom na području bivše SFRJ, ženska tijela su služila kao svojevrsno bojište putem kojeg vojnici pokazuju svoj bijes prema drugoj strani, a samim činom silovanja potvrđuju okupaciju teritorija. Tako fizički i psihički mučene žene nose poruku *“da ih njihovi muškarci nisu bili sposobni zaštititi, a da su one same bezvrijedne kao imovina.”*⁵¹ Takva metoda etničkog čišćenja osim što ponižava i unosi strah u određenu etničku grupaciju, predstavlja i direktan povod za masovne migracije. Na primjeru Bosne i Hercegovine, takav oružani sukob rezultirao je smrću 250.000 ljudi (od kojih su većina bili muškarci), a uzrokovao je i val od 1,6 milijuna izbjeglica koje su napustile Bosnu i Hercegovinu.⁵² Poseban slučaj predstavljaju logori u kojima se lokalno civilno stanovništvo držalo zatvoreno i podvrgavalo nečovječnom postupanju. Metode kojima su žene bile odvođene u logore, koji su još nazivani i “kampovima za silovanje”⁵³, bile su okrutne i ponižavajuće. Vijest o ženama koje su tako držane u ropstvu i bile podvrgnute seksualnom zlostavljanju dospjela je u naslovnicu svjetskih glasila već na samom početku oružanih sukoba. Prvi koji je pisao o tome bio je Roy Gutman koji je članak pod nazivom *“Sramota u Bosni”* objavio u glasilu “Newsday”.⁵⁴ Da su navedeni zločini dobili i pravnu dimenziju, svjedoče iskazi dani pred Međunarodnim sudom za ratne zločine u bišoj Jugoslaviji. Svjedok je u iskazu povodom jednog od suđenja rekao da *“žene i djevojčice, neke stare i 12 godina, bivaju pretvorene u robove i silovane, vaginalno, analno i oralno, podvrgnute grupnim silovanjima i prisiljene da plešu s pištoljima uperenim u njih.”*⁵⁵

Nadalje, ono što je važno za uspostavu trgovanja ljudima jest činjenica da žene, s naglaskom na one muslimanske vjeroispovjesti, u već dosta teškom položaju kao izbjeglice i žrtve logora, nakon silovanja od strane Srba i trgovaca ljudima postaju svjesne da ih njihove obitelji više neće primiti natrag. Zato silovanja čine jedan od najčešćih puteva u organiziranu prostituciju i trgovanje ljudima jer čine žrtve “neženjivim”⁵⁶. Ipak, ono što je specifično za oružane sukobe od 1992. do 1995. godine, bila je stalna prisutnost pripadnika mirovnih misija, u konkretnom razdoblju - UNPROFOR-a. Svi do sada obrazloženi makroprocesi imaju snažan utjecaj na pojavu trgovanja ljudima, ali ipak, njezina pojava i razvoj u snažnoj je korelaciji s prisustvom velikog broja pripadnika mirovnih misija tijekom ratnog stanja, a koje se u slučaju Bosne i Hercegovine nastavilo 1995. godine, u obliku nove mirovne misije koja je trebala pomoći obnovi civilnog društva. Iz ratnog perioda, postoje izvješća u kojima se od anonimnih izvora unutar postrojbi UN-a saznaje da: *“određeni pripadnici mirovnih misija participiraju u silovanjima bošnjačkih i hrvatskih žena unutar kampova “smrti/silovanja” koje su vodile srpske snage.”*⁵⁷ S protekom vremena, pojavila su se svjedočanstva onih koji su preživjeli takve logore, koji su tvrdili da su *“znali vidati djevojke koje su bile primorane ući u UN-ova vozila, a potom su odvedene na nepoznate lokacije”*⁵⁸. Ovi ratni zločini, i naznake humanitarne katastrofe, nisu bili privremenog karaktera, već na temelju razvijenog modela logora, preslikavale su se brutalne metode držanja žena u bordelima koji su se stihijski pojavili diljem BiH u post-ratnom periodu društvene obnove. Jedina razlika bila je

⁵¹ V. *amplius*: Jennings, K. M. i sur., 2009

⁵² Ljubojevic, V., 2009:20

⁵³ Cf. Jennings, K., M. i sur., 2009

⁵⁴ Ljubojevic, V., 2009:2

⁵⁵ V. *amplius*: Ljubojevic, V., 2009

⁵⁶ Cf. Nikolić-Ristanović, V., 2002

⁵⁷ Ljubojevic, V., 2:2009

⁵⁸ Cf. Nikolić-Ristanović, 2002

u tome što su žrtve imale nacionalnost i nekih drugih, ugl. osiromašenih država Istočne Europe poput Ukrajine, Moldavije i Rumunjske. Možda uloga mirovnih snaga u postavljanju temelja seks industrije, *i.e.* institucionaliziranja trgovanja ljudima, nije bila toliko vidljiva tijekom perioda oružanih sukoba, ali definitivno dolazi do izražaja u post-ratnom periodu. Prema izvješću HRW-a iz 2002. godine, 1995. godine eksperti nevladinih udruga i osoblje UNMIBH-a, po prvi puta uočavaju pojavu organiziranog trgovanja ljudima. Predstavlja li slučajnost to što ta godina kolidira s početkom mirovne misije UNMIBH, teško je reći. Međutim, dobar indikator tome tko predstavlja "klijentelu" u lancima prostitucije i trgovanja ljudima, predstavlja novostvorena "potražnja" za seksualnim uslugama, a koja je bila tolika da lokalnih žena nije bilo dovoljno. To je dovelo do toga da su trgovci ljudima svoje žrtve počeli tražiti po državama Istočne Europe.⁵⁹ Poražavajuća su izvješća lokalnih nevladinih udruga koje navode da su u razvoj seks industrije na području BiH, pripadnici civilne i vojne komponente UNMIBH-a bili involvirani od samog početka, i to ne samo kao "klijentela", već i kao aktivni participanti u mreži trgovanja ljudima diljem BiH. Ista izvješća pokazuju da i oni "pasivni" participanti koji su samo koristili usluge bordela skrivenih iza fasada barova, restorana, hotela etc., činili 50% klijentele i 70% izvora profita vlasnika takvih objekata.⁶⁰

3.3.2. Teorija "velikog praska" - uspon balkanskih kriminalnih organizacija

Fenomen koji je direktna posljedica rata, a u uskoj je vezi je s prethodno obrazloženim ratom uzrokovanim migracijama je uspon balkanskih kriminalnih organizacija. Sljedeća teorija predstavlja svojevrsnu nadgradnju na tu temeljnu tezu. Naime, ratno stanje, paralelno s navedenim ima i ulogu "inkubatora" kriminalnih organizacija putem ratom prouzročenih migracija. Činjenica je da su u periodu prije raspada SFRJ na njezinom teritoriju postojala različita kriminalna udruženja, ali ona svoj profit nisu ostvarivala trgovanjem ljudima⁶¹, kao što ni albanska mafija nije uživala status jedne od najopasnijih u Europi i šire. Razlog promjene navedenih paradigmi možemo pronaći u izvješću IOM-a iz 2004. godine, u kojem se, uostalom, ističe kako se primijetilo da je trend kontrole albanske mafije nad tržištem ljudima nastao naglo od razdoblja početka post-ratnog perioda, a nastavlja se do danas.⁶² Što je uzrok tome? Rat na području bivše Jugoslavije u razdoblju od 1991. - 1995. i bombardiranje Srbije od strane NATO pakta, 1999. godine, prema istom izvješću IOM-a, rezultirali su iznenadnim i masovnim valom izbjeglica koji je disperzirano (uglavnom ilegalno) migrirao po svim državama Europe⁶³.

Među tim izbjeglicama, bile su tisuće albanaca. Većina njih se susrela s istim pravnim regulacijama koje su sprječavale nezaposleno stanovništvo Bosne i Hercegovine da dugo-trajno borave na području neke od država Europske unije, a s gotovo nikakvim šansama za legalno zaposlenje u jednoj od njih. Kao nacionalna manjina, oni su održavali svoju zajednicu tijekom izbjeglištva u inozemstvu. Među tisućama izbjeglica, vrlo vjerojatno su postojali pojedinci s već razvijenim vezama po kriminalnom miljeu i s određenim "iskustvom" u kriminalnim aktivnostima⁶⁴, koji se u inozemstvu okreću osnivanju ili pridruživanju kriminalnim organizacijama.

⁵⁹ "In the post-war period, the demand for sex work further increases with the arrival of peacekeeping troops and the private military companies that accompany them, and large numbers of international organizations... The sex work develops and the vulnerability of women to sex trafficking increases with the building of military bases." - Ristanović - Nikolić, 2002

⁶⁰ V. *amplius*: HRW Report, 2002

⁶¹ V. Ljubojevic, V., 2009:17

⁶² Ljubojevic, V., 2009:18

⁶³ "During the former number reached over one million, whereas during the latter thousands of Kosovo were forced to leave country. The majority of them went to Western Europe.)"- Ibid.

⁶⁴ "They provided an excellent base for establishing efficient distribution networks of illicit goods in Western Europe."- Ibid.

Razlog zbog kojeg ovu teoriju masovnih migracija nazivamo isto kao i poznatu teoriju o nastanku svemira je što u suštini, obje teorije funkcioniraju na jednak način. Drugim riječima, ono što se dogodilo tijekom rata na području zaraćene Jugoslavije, konkretno u slučaju Kosova, bile su prvo situacije gusto naseljenog stanovništva na području Kosova, a koje je u vrlo kratkom periodu bilo pritisnuto u izbjeglištvo, etničkim čišćenjima i ostalim zločinima i nekontrolirano se disperziralo po cijeloj Europi. Problem nije bio u tome što su oni bili disperzirani i održavali kontakte sa svojom zajednicom, bilo u izbjeglištvu bilo u matičnoj državi, već u tome što su bili pritisnuti već spomenutim *"Fortress Europe"* sindromom na bavljenje ilegalnim aktivnostima. U prilog tezi o učincima ovakvih socio-ekonomskih promjena, ide svjedočanstvo dano od bivše prostitutke koja je završila u lancu trgovanja ljudima: *"Mnogi svodnici nikad se ne bi bavili prostitucijom da je ekonomska situacija bolja. Da su zaposleni. Mnogi od njih nisu kriminalci kao oni u Zapadnim zemljama. Oni su jednostavno nesretni ljudi koji nisu u mogućnosti pronaći posao. Ponekad, žive od prostitucije svojih žena, djevojaka i kćeri. Ponekad, ne zarade ništa po par dana. Siromaštvo je uobičajeno za svodnike. Rijetki su oni koji imaju svoju mrežu, dobar auto, etc., ali većina njih živi uglavnom od prostitucije njihovih žena i kćeri."*⁶⁵ Kao što prilika čini lopova, tako i iz perspektive žrtava koje prethodno nisu imale svijetlu perspektivu u ekonomskom smislu, sužuje se broj mogućih izbora.

Valja spomenuti činjenicu da su, nakon što je rat završio, novonastale države na području teritorija SFRJ bile ekonomski uništene. Sukladno tezi kako "nevidljiva ruka" neoliberalnog tržišta u pomanjkanju legalnih opcija za ekonomski opstanak pogođene pojedince navodi na bavljenje protuzakonitim aktivnostima, na primjeru trgovanja ljudima osobito je to slučaj s albanskom mafijom. Opasnost od visokog razvoja albanskog organiziranog kriminaliteta nisu predstavljali "sitni" kriminalci koji su se našli u masi izbjeglica disperziranih diljem Europe, koliko su to bile manje skupine koje su bile uključene u konflikte u matičnoj državi, a s kojima su ovi prvi ostali povezani. Naime, nakon završetka sukoba, na području koje je nekoć činilo SFRJ, ostaje ogroman broj nezaposlenih bivših pripadnika vojnih i paravojnih skupina. Ti pojedinci koji su prošli kroz godine oružanih sukoba, odlučuju unovčiti svoju vojnu ekspertizu i priključuju se raznim kriminalnim organizacijama koje su u međuvremenu nastale. To je osobito bio slučaj s bivšim vojnicima albanskog podrijetla, koji kao takvi, visoko obučeni i psihički spremni, daju značajan doprinos razvoju albansko-kosovske mafije. Razvijaju je do neočekivanih razmjera, a na samo trgovanje ljudima počinju stavljati svojevrstan "tržišni monopol" diljem Europe.⁶⁶ Specifičnost na taj način nastalih skupina organiziranog kriminala je i u njihovom *modus operandi*. Dok većina *traffickera* pribjegava diskretnijim metodama, albansko-kosovska mafija poznata je po suprotnom - metodama otvorenog fizičkog nasilja i brutalnosti prema žrtvama.⁶⁷ Nadalje, navedeno je rezultiralo organiziranom i agresivnom kriminalnom organizacijom koja je na Kosovu odlučila stacionirati svoju prijestolnicu za distribuciju ljudi, droge i oružja, a same snage mirovne misije UNMIK-a su u svojim izvješćima pisale da su bespomoćne i nemaju dovoljno resursa za uspješnu borbu protiv organiziranog kriminala na tom području.⁶⁸ Tako razgranata i visoko organizirana kriminalna organizacija predstavlja problem za

⁶⁵ Ristanović-Nikolić, V., 2002

⁶⁶ "After the end of war, thousands of unemployed ex-paramilitary and military joined on "full time" basis organized crime syndicates, shifting for them heroin, cigarettes, labour migrants and women and children to the European Union. The Albanian-Kosovo mafia proved to be specially efficient in trafficking and smuggling. Over the years, they build it up a reputation for being the most powerful drug mafia worldwide, and, at a same time, the most brutal." - Ljubojevic, V., 2009:18

⁶⁷ Cf. IOM, 2004:57

⁶⁸ "The Keystone Cop's regime of the UN and NATO in Kosovo had no resources to combat the Albanian fighters from the Kosovo Liberation Army, who had consolidated Kosovo as a new centre for distribution of heroin from Turkey to the European Union." - Ljubojevic, V., loc. cit.

suzbijanje. Ipak, u istraživanju pojave i razvoja trgovanja ljudima na području Jugoistočne Europe, ne prihvaćamo dogmatski odgovor da "oni ne mogu ništa", već se pitamo i koji je njihov doprinos u razvoju, odnosno i samom stvaranju lanaca trgovanja ljudima.⁶⁹

3.3.3. "Ekonomija mirovnih misija"⁷⁰

Militarizacija određene regije od strane mirovnih snaga, pratećeg osoblja i privatnih vojnih kompanija nije čest predmet analize, pogotovo ne ekonomski i socio-kulturološki efekti koje ona proizvodi na lokalno stanovništvo. Ovaj segment je osobito važan za obranu glavne teze ovog rada, a svodi se na interakciju tzv "ekonomije mirovnih snaga" i razvitka seks industrije kao najveće opasnosti post-ratnog perioda na razvoj fenomena trgovanja ljudima. Nadalje, ono što je evidentno iza te interakcije je baziranost relacije većinom muškog osoblja mirovnih snaga i lokalnog stanovništva na spolnoj osnovi u kontekstu podjele rada.

Primarno, nameće se pitanje što pojam "ekonomije mirovnih snaga" uopće podrazumijeva? Predmetom analize po prvi puta bila je 2002. godine u izvješću UNIFEM-a, u sklopu znanstvenog rada *"Women, War and Peace"*, autora Rehna i Johnsa Sirleafa⁷¹ koji su primjetili da oružani konflikti anticipiraju ulogu koju žene imaju u post-ratnom periodu obnove struktura civilnog društva. Pojam nema univerzalno prihvaćenu definiciju jer do danas nije bio predmetom širokih analiza. Međutim, ono oko čega se svi slažu jest da koncept tzv. "ekonomije mirovnih misija" predstavlja kontekst u kojem *"većina lokalnog stanovništva nekog područja svoju glavnu (ili jedinu) društvenu interakciju ima s civilnim ili vojnim osobljem koje sudjeluje u mirovnim misijama."*⁷² Drugačije rečeno, obnova civilnog društva od strane pripadnika mirovnih misija i participacija lokalnog stanovništva u njoj kreira "viziju mirovnih misija"⁷³, odnosno oblikuje novo civilno uređenje upravo u tom smjeru. To podrazumijeva shvaćanje dodijeljenih uloga od strane lokalnog stanovništva u novom društvenom uređenju te prateće promjene u socio-kulturološkom mentalnom sklopu stanovništva, kroz interakciju s osobljem mirovnih snaga.

Neizbježno, to dovodi do retradicionalizacije društveno shvaćenog položaja koji žena ima u društvu. "Ekonomija mirovnih misija" ne podrazumijeva samo negativne efekte koji će biti spomenuti u dijelu koji se bavi utjecajem ovako provedene post-ratne obnove na razvoj trgovanja ljudima, ali važnost tog fenomena upravo je u činjenici da on predstavlja već potvrđeni obrazac ponašanja pripadnika mirovnih snaga neovisno o lokaciji na kojoj ona zauzima mjesto.⁷⁴ "Ekonomija mirovnih misija", ipak u jednom segmentu poprima ulogu *pull faktora* na nezaposlene žene i kao "skriveni katalizator" pomaže generiranju žrtava seksualne eksploatacije. Utjecaj dolaska velikog broja pripadnika mirovnih snaga neminovno utječe na ekonomiju lokalne zajednice. To prije svega za osiromašeno lokalno stanovništvo predstavlja priliku za zaradu na visoko plaćenim strancima, kojima samo "jačina" njihove valute osigurava dovoljno da kupe "sve što žele". Razvija se uslužna djelatnost i javni sektor, pa kao što možemo uočiti na temelju različitih izvješća, otvaraju se barovi, hoteli, restorani, razvija se prometna povezanost i slično.⁷⁵ Dio stanovništva zapošljava se kao formalno lokalno osoblje mirovnih snaga, dok dio radi kao neformalno osoblje,

⁶⁹ "...Kosovo where the demand [op. a.: for sexual services] grew exponentially as soon as the first peacekeepers were deployed in 1994 as part of the UN preventive deployment." - Ljubojevic, V., loc. cit.

⁷⁰ Originalna kovanica *"peacekeeping economies"* do sada nije bila predmetom analize domaćih autora, te stoga nije do sada niti dobila univerzalni prijevod.

⁷¹ Jennings, K., M. i sur., 2009:4

⁷² *Ibid.*, str. 2

⁷³ Cf. Jennings, K., M. i sur.

⁷⁴ "... they generally appear wherever a mission does [op. a.: take place], if not uniformly in terms of size and complexity ..." - *Ibid.*, str. 3.

⁷⁵ V. amplius: HRW Report 2002

poslove koji ne zahtijevaju određeni stupanj obrazovanja, *e.g.* poslove čišćenja, kuhanja i održavanja kućanstva općenito. Nadalje, osim formalnog i neformalnog sektora, postoji dio stanovništva, što će naknadno biti i detaljno prikazano, koji odlučuje ponuditi "zabavne sadržaje" bogatim strancima. Prirodno, takvi zabavni sadržaji u tako destabiliziranoj sredini evoluiraju u lance prostitucije i trgovanja ljudima.

Utjecaj mirovnih snaga na lokalnu ekonomiju ima i mnogo pozitivnih posljedica, *e.g.* stimulira se razvoj poduzetništva i pomaže obnovu struktura civilnog društva. Međutim, upravo sindrom "lokalnog zapošljavanja"⁷⁶ koji mirovne misije prouzrokuju lokalnom stanovništvu, osim trenutne stimulacije, ima upitne učinke na daljnji razvoj u duljem periodu. Činjenica da je boravak osoblja mirovnih misija privremene naravi svjesno je lokalno stanovništvo, koje pogotovo u Bosni i Hercegovini u tome periodu biva ekonomski i društveno destabilizirano. Pravna i politička kultura nije bila dovoljno razvijena, i u strahu da će nakon odlaska mirovnih snaga biti u stanju nastaviti taj razvoj, stanovništvo koristi svaku priliku za zaradu na stranom osoblju. Shodno tome, dio stanovništva okreće se kriminalnim aktivnostima kao izvoru zarade. Iznesena tvrdnja, ilustrativno rečeno sugerira "dvije strane medalje" koje utjecaj boravka osoblja mirovnih snaga ima na stanovništvo. Drugim riječima, efekti nipošto nisu jednaki za svo lokalno stanovništvo. Koga će pogoditi oni pozitivni, a koga negativni, predstavlja čisti splet okolnosti. Upravo nezaposleni ženski dio stanovništva dolazi u fokus novo razvijene "seks industrije" koja je povijesno dokazana kao "posao za žene". Možemo primijetiti da se Smithova "nevidljiva ruka tržišta" ostvaruje i u ovom slučaju podjele rada na spolnoj osnovi.

3.3.3.1. Retradicionalizacija seksualnog identiteta rodova i shvaćanja društvenog morala kao push faktor sui generis

Kao rezultat ubrzane globalizacije, a iskrivljena kroz interakciju sa osobljem mirovnih snaga, retradicionalizacija kulturološkog poimanja seksualnosti važan je čimbenik za razvoj prostitucije i trgovanja ljudima. Naime, izmjena postojećih društvenih paradigmi o seksualnosti rodova direktno utječe na ranjivost ženskog dijela stanovništva i njihovu podložnost tome da postanu žrtve trgovanja ljudima. Ta varijabla ovisna je o strukturalnim paradigmatima društva i svakodnevnim odnosima na relaciji muškog i ženskog dijela populacije, a takvi odnosi rezultiraju rodnim identitetima muškaraca i žena u nekom društvu.

Navedenom tematikom bavio se Robert Conell koji je primjetio da u zapadnoj kulturi, s jedne strane imamo jačanje identiteta tradicionalne dominantne muževnosti, a s druge strane skale višestruke marginalizirane identitete muževnosti. Komplementarno, njima slijedi porast "naglašenih" i marginaliziranih identiteta ženstvenosti.⁷⁷ Ono što se događa je da upravo "tradicionalno dominantne" muške ličnosti i "naglašeno ženstvene" ženske ličnosti predstavljaju idealtip rodnog identiteta koji su "*kulturološki poštovani, glorificirani i veličani do simbolične razine u masovnim medijima*".⁷⁸ Takav rodni identitet za zapadna industrijalistička društva znači podjelu rada na tržištu temeljem spolne osnove koju karakterizira da je muškarac taj koji privređuje, on je taj koji je "glava kuće", a karakterizira ga naglašena heteroseksualnost, dok su žene takvom podjelom potčinjene muškarcu. Uloga žena u tako rekonstruiranom patrijarhalnom društvu je minorna i svodi se na zadovoljavanje muških potreba, prihvatanje braka i brigu oko djece.

Ovakvo shvaćanje seksualnog identiteta rodova najbolje odražavaju masovni mediji i agresivni marketing koji pod floskulom "seks prodaje", kao što primjećuje povjesničarka i feministica Krassimira Daskalova, prenose poruku da je "*ljepota najvažniji ženski atribut i*

⁷⁶ V. *amplius*: Jennings, K., M. i sur., 2009:7

⁷⁷ V. *amplius*: Nikolić-Ristanović, V., 2002

⁷⁸ V. *amplius*: *Ibid.*

da se svaka žena mora potruditi da postane izvor užitaka za muškarca.”⁷⁹ Takva poruka potiče razvoj “nacije sponzoruša” i opravdava nasilje nad ženama, a krivnju prenosi na žrtvu. Poruka da su nasilje i agresivna seksualnost prirodna komponenta arhetipa muškog spola nipošto se ne može dobro odraziti u društvima koja prolaze kroz proces ubrzanih promjena, a u sam taj proces ulaze prilično destabilizirana. Što se ženskog dijela stanovništva tiče, takva percepcija čini ih podložnim postajanju žrtvama trgovanja ljudima. Naime, procesi koji su nametnuli ženama nova društvena očekivanja, a istovremeno nisu ostavili nikakvu ekonomsku perspektivu da ih se realizira, djeluju kao *pull faktor* u svijet prostitucije. Dokaz tome je da se kod mnogih žena koje su žrtve trgovanja ljudima, a osobito onih koje dolaze iz regija Istočne i Jugoistočne Europe, primjećuje tzv. “*pretty woman*” sindrom. Žene slabijeg imovinskog stanja žive u zabludi da će ih bavljenje prostitucijom izvesti iz stanja neimaštine i naivno vjeruju da ih u državama Zapada (koje su uglavnom države destinacije), čeka bogati i zgodni, istovremeno drag i kultiviran muškarac koji će prepoznati njihovu pravu vjernosti i pružiti im sretan ostatak života.⁸⁰ S takvim stavom raste i opasnost od toga da žene postanu žrtve trgovinom ljudima, a istraživanjem je utvrđeno i da ta opasnost raste eksponencijalno što je žena mlađa, jer mlade žene “*češće prepoznaju same sebe, a bivaju i od strane trgovaca ljudima prepoznate kao objekti za seksualno iskorištavanje.*”⁸¹ U odnosu na muškaraca, novac postaje jedini indikator vrijednosti muškarca. Način na koji se on stječe postaje nevažan, a odgovor na dominantnu muževnost predstavlja žena kao “bespomoćna lutka” i objekt za seksualno iskorištavanje. U procesu stvaranja iskrivljene slike o idealnom rodnom identitetu najveći problem predstavlja zabluda pripadnika mirovnih misija da su takva poimanja seksualnosti tradicionalni dio kulturnog sklopa stanovništva.

Prema izjavama pripadnika UNMIBH-a⁸², u praksi to proizvodi stereotipe o lokalnom, pogotovo ženskom stanovništvu. Većinom muško osoblje mirovnih misija, daleko od kuće i s visokim primanjima, dolazi do zablude da su lokalne žene “lake”, promiskuitetne, imaju slobodnije stavove o seksu, čak do mišljenja da su lokalne žene “prirodno podatne” muškarcima.⁸³ Možda najbolji primjer vizije lokalnog stanovništva predstavlja scena iz filma “*Whistleblower*”, snimljenog prema svjedočanstvima bivše časnice DynCorp-a o involviranosti osoblja UNMIBH-a u trgovanje ljudima, u kojoj jedan od časnika IPTF-a na optužbe o sudjelovanju u organiziranom kriminalu odgovara s: “*Pa što onda? Ovo je Bosna!*”. Razlog tako eksplozivnoj ekspanziji fenomena trgovanja ljudima, kao što ćemo vidjeti kroz analizu tržnice Arizona, nedvojbeno je povezan sa činjenicom da lokalna “ponuda” nije odgovarala “potražnji” koja je nastala stacioniranjem 60.000 pripadnika mirovnih snaga u sklopu UNMIBH-a.⁸⁴ O tome da ovi negativni aspekti koje “ekonomija mirovnih snaga” proizvodi na lokalno stanovništvo, pod jakim utjecajem reportera iz tih regija, a pogotovo nakon humanitarne tragedije u koju je eskalirala UNMIBH, bivaju prepoznati i u samom vrhu UN-a govori činjenica da se 2000. godine uvodi politika “nulte tolerancije” na niz ilegalnih aktivnosti. Konkretno, aktivnosti poput silovanja, trgovanja ljudima i brutalnih metoda kontrole žrtava, koje se skrivaju iza neutralnog termina “*transakcijskog seksa*”.⁸⁵ Ono što je evidentno nakon uvođenja politike “nulte tolerancija” jest činjenica da metode konstruiranja mreža organiziranog kriminala postaju samo diskretnije i manje vidljive u javnosti, a broj žrtava i dalje ostaje na jednakoj stopi.

⁷⁹ V. amplius: *Ibid.*

⁸⁰ V. amplius Ljubojevic, V., 25:2009

⁸¹ *Ibid.*, str. 24.

⁸² V. amplius: HRW Report, 2002

⁸³ Cf. Nikolić-Ristanović, 2002

⁸⁴ “It should be noted that, in Bosnia and Kosovo, trafficking and prostitution are interlaced and many prostitutes are trafficked [op. a.: from abroad], meaning that it is not just local residents who are implicated in the sexual side of the peacekeeping economy.” - Jennings, K., M. i sur., 2009:7

⁸⁵ Cf. Jennings, K., M. i sur., 2009

Nakon analize fenomena "ekonomije mirovnih snaga" i njegovog utjecaja na iskrivljavanje slike o seksualnom identitetu spolova, zajedno sa svim ostalim argumentima, dolazimo do zaključka da je taj fenomen nerazdvojiv od uspostave i razvoja seks industrije, *i.e.*, u njezinom najvišem stupnju razvoja - organiziranoj prostituciji i lancima trgovanja ljudima. Sve se okreće oko novostvorenog okruženja koje omogućuje da se na ljude "stavi cijena", i dokle god ne pristupimo problemu iz te perspektive, nećemo vidjeti pravi problem iza nastanka trgovanja ljudima. Valja napomenuti da poseban problem predstavlja imunitet koji su pripadnici UNPROFOR-a, a poslije njih i pripadnici UNMIBH-a imali u sklopu vršenja službenih dužnosti.

3.4. *Quis custodiet ipsos custodes?*⁸⁶

Utjecaj mirovnih snaga nije bez razloga predmetom analize. Statistike pokazuju da tijekom post-ratnog perioda, simultano s povećanjem broja pripadnika mirovnih misija, pratećeg osoblja privatnih vojnih korporacija i međunarodnih organizacija, raste i broj žrtava trgovanja ljudima na teritoriju BiH⁸⁷. Iz toga možemo zaključiti da nisu nužno potrebni oružani sukobi, već je dovoljna sama prisutnost vojnog osoblja kroz militarizaciju određene regije u uvjetima mira. Očito da takva prisutnost potiče razvoj seks industrije i povećava mogućnost da lokalnih žene postanu žrtve trgovanja ljudima. Kada određeni slučajevi kršenja ljudskih prava završe u medijima, glasnogovornici UN-a naglašavaju da navedeni periodični slučajevi skreću fokus misije, do je ovom analizom dokazano da negativni efekti imaju mnogo snažniji i trajniji utjecaj.

Jednom razvijeno trgovanje ljudima opstaje i nakon odlaska pripadnika mirovnih misija, a "periodični" slučajevi nisu nipošto toliko rijetki koliko se skrivaju od očiju javnosti. Da bi se shvatilo koliko je trgovanje ljudima nemilosrdan i ponižavajući udarac na čovječnost i zašto usporedba logora iz perioda oružanih sukoba nije bez razloga uspoređena s modelom funkcioniranja bordela iz post-ratnog perioda, slijedi prikaz uvjeta života u kojima živjele žrtve *traffickinga*. Za početak, stručno osoblje kroz intervju sa žrtvama, bez iznimke, saznaje da su sve namjerno izgladnjivane.⁸⁸ Držane su u bordelima, koji su prema izvješću jedne racije na noćni klub u Orašju tijekom ožujka 1999., otprilike izgledali ovako: "*Spavaonice su se nalazile u malom koridoru iza šanka. Prostorija je vonjala po znoju i drugim tjelesnim tekućinama. Nužda se obavljala unutar te prostorije koju je pet žena bilo prisiljeno koristiti. Kondomi su bili posvuda po podu, a plahte su bile prljave. Bar je bio mračan.*"⁸⁹ Dalje, Amela Efendić, dio osoblja IOM-a u Sarajevu, govori o stanju u kojem su dolazile pronađene žrtve: "*Dolazile su sa opekotinama od cigareta. imale su sifilis, ginekološke infekcije, ozljede glave i razne frakture.*"⁹⁰. Činjenica koja najviše sablažnjava jest da oni koji su došli zaštititi građane BiH i pomoći žrtvama predstavljaju najkritičniji dio problema.

Prema izvorima, pojedinci su kupovali žene od lokalne "mafije", a kada bi im dosadile, prodali bi ih natrag⁹¹. Criminal Investigation Department (u daljnjem tekstu: CID) sumnjao je da pet zaposlenika DynCorp-a koji su živjeli izvan baze participira u kupnji žena iz lokalnih bordela, da bi ih zatim držali u svojim stanovima radi radne i seksualne eksploatacije. Ova istraga CID-a jedna je od rijetkih koje su bile uspješne, *i.e.* u kojima je pripadnik mirovne misije priznao involviranost u trgovanju ljudima. U konkretnom slučaju, zaposlenik Dyn-

⁸⁶ "Tko će čuvati čuvare?" - Juvenal

⁸⁷ Cf. Nikolić-Ristanović, 2002

⁸⁸ V. *amplius*: HRW Report, 2002

⁸⁹ HRW Report, 2002:18

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ V. *amplius*: HRW Report, 2002

Corp-a, Kevin, opisuje kako je trgovanje ljudima u BiH funkcioniralo: *“Radim za DynCorp zadnjih šest mjeseci. U tom periodu upoznao sam čovjeka kojeg su zvali ‘Debeli’... On je voditelj noćnog kluba ‘Harley’s’. Harley’s je bilo jedno od onih mjesta gdje ste mogli dobiti usluge od prostitutke. Žene su se iznajmljivale po satu, po noći ili ih se moglo kupiti i steći vlasništvo nad njima. Jedan od ljudi koji su radili u Harley’s-u, rekao mi je da Debeli odlazi u Republiku Srpsku kupovati žene. Kroz razgovor sa ostalima, otkrio sam da žene, uglavnom iz Moldavije, dolaze u Srbiju da bi pronašle posao. Jednom kada se nađu u lancu prostitucije, šalju se u Bosnu, gdje se prodaju dalje vlasnicima bordela na tržnici ‘Arizona’... Sprijateljio sam se sa Debelim do te mjere da mi je ponudio kupnju UZI-ja od njega. Negdje u približno isto vrijeme prišla mi je [ime nepoznato], jedna od žena koje su držane tamo... molila me da joj pomognem. Zato sam kad me Debeli pitao da li želim kupiti UZI, pitao ja njega koliko bi koštalo da se [ime nepoznato] makne od prostitucije. Rekao mi je da mogu dobiti oboje za 1,600 njemačkih maraka. Od tada, [ime nepoznato] živi zajedno samnom. Ne razumije puno engleski, ali zna da može otići u bilo kojem trenutku.”*⁹²

Promatrači IPTF-a sa razlogom imaju apsolutni kaznenopostupovni imunitet, a uz to su logistički i tehnički dovoljno opremljeni da se mogu boriti protiv trgovanja ljudima i drugim metodama. To je, uostalom, i njihova dužnost, a na raspolaganju im u krajnjem slučaju stoje policijske istrage i racije kao metode. Da je tome tako, potvrđuje i nastavak slučaja. Nekoliko tjedana poslije, IPTF i lokalna policija pronašli su ženu koju je kupio Kevin, a njezina strana priče je prema sljedećem izvješću malo drugačija: *“Djevojka je žrtva trgovine ljudima i zadnji joj je vlasnik bio Kevin. Kupio ju je za sebe. Budila se svako jutro sa novom ‘igračkom’ i 20 njemačkih maraka na jastuku. Tretirana je kao prostitutka. Bio je umiješan u nekakav slučaj sa oružjem - kada se pojavila sumnja da je umiješan u trgovinu oružjem, ostavio je djevojku tu gdje je i pronađena. Dala nam je informacije o policijskoj uključenoosti u organizirani kriminal.”*⁹³ Interna istraga zaključila je da je Kevin ilegalno posjedovao oružje i da je sudjelovao u kupnji žena. Njemu je ukinut imunitet, ali ga pravosudni organi BiH nisu procesuirali⁹⁴. Daljnja negativna posljedica koju na na žrtve ima upletenost osoblja mirovnih snaga u organizirani kriminal, makar samo i kao “klijentela”, je gubitak povjerenja žrtava u policiju i odbijanje pomoći. Osim toga, postoje izvješća u kojima se navodi da su osumnjičeni službenici IPTF-a maltetirali pronađene žrtve. Jedan od njih je slučaj “Prijedor”: studenom 2000. godine, 25 promatrača IPTFm potpomognuti oružanim snagama SFOR-a, izvršavaju raciju na tri bordela u Prijedoru. Pronađene su 34 žrtve trgovanja ljudima. Iz Prijedora u Sarajevo, prevezao ih je tim promatrača IPTF-am u pratnji snaga SFOR-a. Uslijedilo je davanje izjava stručnom osoblju UN-a, a ono što je rečeno, bilo je u najmanju ruku šokantno. *“SFOR i IPTF prevezli su žrtve u Sarajevo, a potom su žrtve izjavile da su dečki koji su ih prevezli bili njihovi klijenti.”*⁹⁵

U internom izvješću IPTF-a povodom ovog slučaja, jedna od žrtava izjavila je: *“Španjolak (službenik IPTF-a) koji je danas putovao sa nama imao je seksualni odnos sa Natashom. Francuz koji nas je vozio imao je seksualni odnos sa Nataliom. Obje cure su iz Moldavije. Drugi Španjolak imao je seksualni odnos sa Alianom. Još neki dečki od danas dolazili su u bordel. Bili su u bijelim autima na kojima je pisalo UN.”*⁹⁶ Nadalje: *“(IPTF-ov promatrač Miguel) rekao mi je da je ovo moja posljednja prilika za povratak u moju državu, da govorim samo istinu, ali ne previše ili možda najbolje ništa o našem odnosu.”*⁹⁷ Cijeli

⁹² HRW Report, 2002:63

⁹³ *Ibid.*, str. 64.

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ *Ibid.*, str. 49.

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ *Ibid.*

slučaj završio je repatriacijom dva američka, dva španjolska i dva britanska časnika zbog "prekoračenja mandata" kao IPTF-ovih službenika. O tome kako su se korumpirane strukture lokalne policije i IPTF-a povezale s lokalnim kriminalnim organizacijama, vidljivo je iz izlaganja primjera tržnice "Arizona".

4. Case study : Tržnica "Arizona" u distriktu Brčko

U Bosni i Hercegovini prostire se ogromna tržnica koja je rezultat mirovnih ugovora koji su trebali zaključiti četiri godine krvavog etničkog oružanog sukoba - Tržnica Arizona, a nastala je i podržana od strane međunarodne zajednice (IC⁹⁸). Ime je dobila po ruti koja je povezivala gradove Doboj (Republika Srpska) i Tuzlu u kojoj je bilo smješteno stanovništvo bosansko-hrvatskog entiteta, u kojoj su američke snage imale sjedište. Ruta je dobila ime po američkoj jedinici međunarodnih stabilizacijskih snaga (SFOR) koji su je prvenstveno koristili i patrolirali. U tom stadiju, tržište se sastojalo od nekoliko trošnih štandova, a nalazilo se uz cestu rute Arizona. U početku su pripadnici mirovnih snaga ignorirali prisutnost trgovaca i krijumčara, unatoč tome što se redovito patroliralo tim područjem, a kasnije su čak poticali njihovu prisutnost kroz pasivnu zaštitu i trošenje plaće na tržištu. Plaća jednog pripadnika mirovnih snaga predstavljala je ogroman iznos za jednog trgovca u ratom razorenoj BiH. To je razumljivo ako se iznese činjenica da je do kraja rata u BiH stopa nezaposlenost varirala između sedamdeset i osamdeset posto. Čak i oni koji su bili zaposleni, bili su zaposleni u vladinim tijelima, državnoj upravi, školstvu, zdravstvu. Ti poslovi su se uglavnom prezentirali kao nagrada za „ispravnu“ stranačku pripadnost.

Budući da je to područje bilo relativno sigurno zahvaljujući patrolama SFOR-a, ljudi su počeli dolaziti "na razmjenu stoke i druge robe", a uplela se i međunarodna zajednica koja je vidjela BiH kao priliku za eksperiment. Ona je u to vrijeme bila ne samo u ratnom stanju, nego i prelazila iz socijalističkog društva u kapitalizam. Pravni stručnjaci (ne ekonomski!) imali su koncept koji bi kroz trgovinu razvio multietničku interakciju i potaknuo zaraćene strane na mir. Koncept je jednostavan – zaraćene strane bi trebale staviti netrpeljivost na stranu ako im je zajednički cilj zarada. Sjedinjene Američke Države (kroz Pentagon) pružile su financijsku podršku s donacijom od 40 000 dolara za osnivanje tržnice koja bi bila "trgovačko mjesto u ničijoj zemlji gdje etnička pripadnost i državljanstvo nije važno i sve je na prodaju."⁹⁹. U znak priznanja za doprinos, stanovnici Brčkog su SAD-u izradili i uručili plaketu sa zahvalom američkoj vojsci, a nalazila se u samom centru tržnice Arizona. Ta plaketa je ulonjena kad se na „fenomen Arizone“ počelo gledati kao humanitarni promašaj i tamnu mrlju u povijesti mirovnih snaga. Na kraju je do multietničke suradnje i došlo, ali nju su činile skupine iz Hrvatske, Srbije, Albanije, Moldavije i Rumunjske koje su zapravo iskoristavale tržnicu Arizona kao crno tržište, uljučivale se u suradnje u obliku organiziranog kriminaliteta radi ostvarivanja financijske koristi.

Specifičnost organiziranog kriminaliteta u Jugoistočnoj Europi jest u tome da on ne poznaje diskriminaciju. Dok su se u periodu od 1992. - 1995. godine na teritoriju bivše SFRJ odigrali krvavi oružani sukobi, pokretani najviše mržnjom na etničkoj osnovi, kriminalne skupine diljem regije usko su surađivale bez obzira na etničku pripadnost s ciljem ostvarenja zarade. Kad je nastupio period post-ratne obnove, jednom uspostavljena struktura mreža organiziranog kriminaliteta samo se transplantirala s obzirom na nove okolno-

⁹⁸ „The term „IC“ is often used to describe internationals working for military, diplomatic, humanitarian, or other international non governmental organizations (NGOs) working on and funding postconflict reconstruction programs.“ - Haynes, D., F.: „Lessons from Bosnia's Arizona Market: Harm to women in a neoliberalized postconflict reconstruction process“

⁹⁹ V. amplius *ibid*.

sti. Uz to, suradnici su se pronašli i među pripadnicima osoblja mirovnih snaga kao što je to do sada prikazano.¹⁰⁰

Tako je došlo do situacije gdje iako podržano, osnovano i šticeo od strane IC-a, tržište Arizona postalo je mjesto prodaje žena, droge i oružja, uz raznu „benignu“ prošvercanu robu. IC je ignorirao činjenicu da su žene prodavane kao robovi na aukciji, nakon koje su se slale bordelima diljem regije i šire. IC je prelazio preko navedenih događaja na tržnici „Arizona“, iako (ili možda baš iz tog razloga) su neki od njegovih članova sami kupovali i prodavali žene. Do 1999. godine, činjenica da mirovne snage provode vrijeme na tržnici radi seksualnih usluga, prodaja ili kupnje žena postala je općepoznata. To je ponukalo Wolfgang Petrischa da pokuša pokrenuti postupak zatvaranja Tržnice koji je tu regiju nazvao „pustoš bezvlašća“. Međutim, američki pukovnik se borio protiv takve inicijative pod izlikom da „*ni američki Times Square u New Yorku nije bio puno bliže savršenstvu kad je tek osnovan, te da su svodnici i prostitutke i tamo bile normalna pojava.*“¹⁰¹ To je bilo svojevrsno opravdavanje vojnom osoblju koje je bilo uključeno u visokorizičan posao, a uz to jako udaljenom od kuće da imaju pravo na plaćeni seks, naravno pod presumpcijom da su te žene svojevrijedno odabrale tu profesiju, što kod žrtava trgovanja ljudima nije slučaj. Slučaj tržnice „Arizona“ pokazao je koliko surova i mračna može biti sudbina žrtava *traffickinga*, i to mnogo jače nego uobičajene priče.

Crno tržište je doživjelo puni procvat, trgovci koji su tamo djelovali, razvili su nevjerojatne vještine u manipulaciji, održavali međunarodnu prostituciju na visokom nivou, a prema žrtvama koje stvarno i nisu imale puno izbora u takvoj ekonomskoj situaciji, su se ponašali kao prema životinjama.¹⁰² Razumljivo je i zašto su žrtve bile iz obližnjih zemalja Istočne i Jugoistočne Europe. Udaljenost za transport nije bila velika, a veliku ulogu igrala je i korupcija državnih službenika u tim zemljama. Kao rezultat, kriminalci koji su se bavili trgovinom ljudima na području BiH imali su puno manje troškove od onih koji se obično pojavljuju u toj „branši“, a uz neznatne rizike ostvarivali su enorman profit. Osim toga, žrtve iz država Istočne Europe bile su privlačnije bijelim strancima sa Zapada.

Valja napomenuti da ova analiza nije kritika i prikaz osoblja mirovnih misija kao isključivo kriminalnih aktera, ali unutarnja korupcija samog UN-a očito predstavlja veliku kočnicu borbi protiv trgovanja ljudima.

Veliki problem predstavljala je korupcija, simultano s njom neučinkovitost sprječavanja involviranosti osoblja predstavlja i činjenica što osim međunarodnih, u mirovnim misijama postoje i korporativni interesi. Kao što sama filozofija zapadnog kapitalizma nalaže, primarni cilj svake korporacije je ostvarivanje profita, a iz priloženog možemo vidjeti da za sve ostalo vrijedi Machiavellijeva masima - „cilj opravdava sredstva“. Postoji još sličnih, ako ne i šokantnijih slučajeva. Takav je primjer službenika unutarnje kontrole UN-a čija je istraga rezultirala repatriranjem četiri IPTF-ova promatrača. Međutim, to nije bio kraj istrage, i kako je spomenuo promatračima HRW-a, postojale su indicije da je upleteno osoblje višeg stupnja u strukturi UN. Onog trenutka kada je njegova istraga krenula u tome smjeru, pokrenuta je istraga unutarnje kontrole protiv njega¹⁰³.

Posebno je zanimljiv slučaj Kathryn Bolkovac, zaposlenice DynCorp.-a. Ono zbog čega je njezin slučaj dobio i medijsku eksponiranost je spor koji je pokrenula protiv podružnice DynCorp-a u Velikoj Britaniji. Prema njezinim tvrdnjama, nakon što je posumnjala u raz-

¹⁰⁰ Cf. Ristanović-Nikolić, V., 2002

¹⁰¹ V. *amplius*: loc. cit. Haynes, D., F.

¹⁰² „At Arizona Market, women, and often girls, were ordered to take off all their clothes and... stand in the road naked ... like a cattle.“- Ibid.

¹⁰³ Cf. HRW Report, 2002:55

granutu korupciju i veliku stopu involviranosti IPTF-ovog osoblja u trgovanje ljudima u BiH, e-mailom je poslala transkripte intervjua sa 35 žrtava na adrese više od pedeset službenika UN-ove misije u BiH, od kojih je jedan bio i e-mail osobnog izaslanika glavnog tajnika UN-a, Jacques Paul Klein-u. E-mail simboličnog naziva *“Nemojte čitati ovo ako imate slab želudac ili grižnju savjesti”* sadržavao je detaljno objašnjenje kako se trgovanje ljudima u BiH odvijalo, zajedno s objašnjenjem uloge koju je osoblje mirovne misije imalo u njoj. Ništa nije poduzeto, a nakon par tjedan dobila je poruku da je otpuštena s objašnjenjem: *“DynCorp je otkrio da ste falsificirali svoj dnevnik rada.”*¹⁰⁴. Podnijela je tužbu protiv podružnice DynCorp-a u Velikoj Britaniji zbog nepravедnog otkaza na temelju toga što je bila “zviždačica” u slučajevima trgovanja ljudima u BiH 2001. godine. Pobjedila je u sporu, međutim nikakvi kazneni progoni nisu poduzeti na temelju onoga što je objavila, osim što je njezina priča postala scenarij hollywoodskog blockbustera - *“Whistleblower”*.

Prema izvješću UNDP-a, kroz Arizonu je prošlo 10 000 žrtava trgovanja ljudima u 2000. godini, koja je post-ratna godina i sama slika BiH se puno stabilizirala od završetka oružanih sukoba, pa možemo samo pretpostaviti kolika je stvarna brojka s obzirom na izrazito visoku tamnu brojku kriminaliteta u slučajevima trgovanja ljudima. O upletenosti mirovnih snaga i nevladinih organizacija humanitarnog karaktera svjedoči i sljedeći slučaj: Godine 1999. policija je u Brčkom, u rijeci nedaleko od tržnice Arizona pronašla dvije ubijene žena. Utvrđeno je da su bile upletene u lanac prostitucije, i da su vjerojatno žrtve trgovine ljudima. Ali ono što je posebno privuklo pozornost bila je činjenica da je jedna od žrtava imala samoljepivu vrpču preko usta koja je imala žig i simbol OSCE-a, kakve su inače mogli imati samo djelatnici te organizacije. Ovo se moglo protumačiti kao čin otpora stranim interventnim silama, ali opet – te iste sile su i bile najveća ekonomska i sigurnosna podrška opstanku tržnice Arizona.

5. Provjera iznesenih teza kroz razgovore sa relevantnim stručnjacima

Istraživanje je provedeno u obliku intervjua sa tri relevantna stručnjaka za temu trgovanja ljudima. Razlog odabira tih osoba je njihova visoka razina upućenosti u temu ovog rada te različitost njihovih profesija, od kojih svaka daje specifičan pogled na problematiku trgovanja ljudima. Svrha ovog istraživanja je provjera prethodno u radu iznesenih teorijskih navoda i spoznaja u stvarnom životu. Istraživanje se sastojalo od niza pitanja koje autor smatra važnima za obradu konkretne teme ovog rada i pravilno formiranje zaključka o istoj.

Prvi intervju proveden je sa T. Đ., policijskim narednikom i službenikom za prekogranični kriminalitet, mentorom i jednim od pet policijskih istražitelja u Zagrebu za kaznena djela prekograničnog kriminaliteta iz Postaje granične policije Zagreb. Kao profesionalni policijski službenik koji se bavi isključivo prekograničnim kriminalitetom davao je odgovore o trenutnim modalitetima radnje počinitelja te se osvrnuo na pitanje statističkih izvješća raznih vladinih ureda i nevladinih organizacija. Naime, njegov je dojam da se ne prikupljaju relevantni podaci, već pri nemogućnosti uspostave prave percepcije o statusu trgovanja ljudima kao problema organiziranog kriminala bilo na lokalnoj, bilo na globalnoj razini, pojedini stručnjaci svoje neznanje o pravom pristupu tome problemu “utapaju u statistike drugih vrsta migracija”, a napose onih legalnih. Sa izrečenim smo se dotakli još jednog dijela koji je obrađen u radu.

Službenik T.Đ. također ukazuje na ekonomske migracije kao glavni uzrok međunarodnog trgovanja ljudima. To nam daje do znanja da mogući problemi i razlozi generiranja žrtava trgovanja ljudima nisu bili specifični samo za države jugoistočne Europe, već spo-

¹⁰⁴ HRW Report, 2002:55

menuti ekonomski procesi kao *perpetum mobile* iste učinke imaju i po ostalim državama nižeg stupnja ekonomske razvijenosti. Kroz koje države će rute trgovanja ljudima prolazi u tome kontekstu određuje, naravno, samo "nevidljiva ruka" globalnog neoliberalnog tržišta.

Drugi intervju proveden je sa Lejla Heremić, socijalnom pedagoginjom nevladine organizacije "Medica" iz Zenice koja je predstavila statistike i rad sigurne kuće "Medica", koja od travnja 1993. godine kontinuirano pruža psiho-socijalnu i medicinsku podršku ženama i djeci. Kroz razgovor saznalo se da su najčešći razlozi zbog kojih se žene smještaju u "sigurne kuće" su nasilje u obitelji i trgovanje ljudima. Teze iznesene u obradi teme potvrđuje i Lejla Heremić neupitno uspostavljajući korelaciju između silovanja i ratnih trauma kao faktora koji takve žene čini gotovo sigurnim žrtvama trgovanja ljudima. Također, spominje i kako je na većinu njih prenesena odgovornost ekonomskog opstanka obiteljskog kolektiva. Iz te perspektive vrlo lako možemo uočiti da teze iznesene tijekom obrade teme imaju svoje obrise u stvarnom životu. Nažalost, kompletna teorija o tome da je većina žrtava bila ekonomski predeterminirana za ulazak u tržište trgovanja ljudima govori nešto o ovoj kriminološkoj pojavi. Ona je stvarna i odvija se u društvu kojega smo dio, a na pitanje što nas čini potencijalnim žrtvama trgovanja ljudima - odgovor je samo jedan. Splet životnih okolnosti, a prije svega onih ekonomske prirode. Većinom se to odnosi na faktor slučaja, odnosno - jesmo li rođeni kao građani ekonomski stabilne države ili kao oni čija je država na tamnoj strani skale globalnog neoliberalnog tržišta?

Treći intervju proveden je sa Charles E. Tuckerom, umirovljenim general-bojnikom ratnog zrakoplovstva SAD-a. Njegov trenutni angažman je funkcija suosnivača i izvršnog direktora dviju međunarodnih nevladinih organizacija: *World Engagement Institute* sa sjedištem u Chicagu i *Sustainable Capacity International Institute* sa sjedištem u talijanskom gradu Arezzo. Poseban značaj intervjua sa njim sastoji se u činjenici da je on tijekom svoje vojne karijere služio u Bosni i Hercegovini kao pravni i ekonomski savjetnik Visokog predstavnika za BiH. Charles E. Tucker dao je opširne odgovore o prirodi mirovnih misija te pravnog statusa pojedinaca koji u njima sudjeluju. Još važnije, postavio je zanimljiva pitanja na koja pravna znanost tek treba dati odgovor. Međutim, bez da ponavljam sve što je već pojašnjeno, ipak se treba osvrnuti na jedan problem. Mirovne misije su plemeniti pothvati, no očito je da imaju probleme koji su već postali kontinuirane naravi. Iz razgovora sa umirovljenim general-bojnikom možemo zaključiti da bi jedan od problema koji je u kauzalnom odnosu sa svim ostalim bila privatizacija javnog sektora. I sam umirovljeni general-bojnik govoreći o periodu dok je služio u UNMIBH govori o tome da u kasnijim stadijima, sa sve većim dolaskom civilne komponente paralelno dolazi i do sve češćih priča o njihovoj upletenosti u razvoj i sudjelovanje u lokalnom organiziranom kriminalu. Ovo pitanje se može i mora riješiti prije svega na pravnoj razini.

Svrha provedbe istraživanja nije samo obrana tezi iznesenih u obradi rada već i upozorenje. Misije UNPROFOR i UNMIBH nisu pojedinačni slučajevi koji danas predstavljaju samo zaboravljenu prošlost. Problemi koji su izneseni ostaju do današnjeg dana neriješeni i utvrđeni uzorci ponašanja pojedinih aktera ponavljaju se iz misije u misiju. Kako bih dodatno naglasio važnost ozbiljnog pristupanja ovom problemu, spomenut ću da je trenutno aktivno 16 mirovnih misija na globalnoj razini.

7. Zaključak

Analiza predstavljena u ovom radu potvrđuje izjavu Martina Luthera Kinga da je "*nepravda bilo gdje, prijetnja pravdi svugdje*". Turbulentne političke promjene i militarizacija malih i udaljenih država kao što je za SAD predstavljala BiH neminovno vodi do razvoja

trgovanja ljudima na lokalnoj razini, nakon čega je samo pitanje vremena kada će te male i destabilizirane države postati žarište određene regije u kontekstu trgovine ljudima. Jednom kada se to dogodi, ta država gotovo instantno dobiva globalni značaj, kao što je to prikazano na primjeru BiH. Države poput BiH, Hrvatske, Srbije i slične imale su u određenom trenutku svoje povijesti iznimno važnu ulogu i mogle su poduzeti mjere da se taj fenomen i njegove posljedice barem ublaže. Države bivše SFRJ bi trebale biti lekcija državama koje se pronadu u istoj situaciji i jasna poruka da ne idu istim putem u smislu političkih procesa. Ratno profiterstvo ima razmjere puno šire od onih koji mu se obično pripisuju, pa nije pretjeran zaključak da pravovremeno sprječavanje ratnog profiterstva u kontekstu trgovanja ljudima doslovce spašava živote.

“*Vječna budnost kao cijena slobode*”¹⁰⁵ prvenstveno se odnosi na visokorazvijene države u svijetu; uloga “svjetskog policajca” nije pravo, već dužnost. Problematika mirovnih misija po svijetu posebno je naglašena isključivo iz razloga što se na taj faktor može izvršiti najveći utjecaj. Pravilno uređivanje statusa osoblja mirovnih misija tek je jedan od problema. Ne može se očekivati da će se osoblje primjereno ponašati ako im se status uredi na takav način koji jasno daje poruku da su iznad zakona i da neće odgovarati za počinjene zločine. Organiziranje i pravilno funkcioniranje određenog međunarodnog mehanizma za sankcioniranje uključenih u trgovanje ljudima i zaštitu žrtava nesumnjivo bi imalo i preventivni učinak. Neprihvatljiva je trenutna situacija u kojoj se mirovne misije pokrenute iz plemenitih pobuda, prečesto pretvaraju u humanitarne katastrofe. Pritom se sve skriva od očiju javnosti i praktički se ostavljaju posljedice zločina kao pečat međunarodne zajednice u marginaliziranim državama svijeta. Dok se drugačije ne uredi, neizbježna je situacija poput one u BiH gdje su zločini bili nekažnjivi, a žrtve prvo viktimizirane od strane trgovaca, a potom procesuirane od strane države. U tom slučaju žrtve i ako uspiju pobjeći od jednog *traffickera*, završavaju kod drugog te se stvara jedan zatvoreni krug u kojem si žrtve ne mogu same pomoći. Ipak, u borbi protiv širih lanaca trgovine ljudima najveći i najrazgratiji problem je dakako korupcija. No kao i sve ostale pojave, i ona je u stvari rezultat procesa na globalnoj razini. Socijalno blagostanje i visoki životni standardi čine kriminal nepotrebnim, pa se građanstvo ne mora okretati ilegalnim načinima stjecanja financijske dobiti, među kojima se trgovanje ljudima istaklo kao jedna od najprofitabilnijih. Što se prije promijeni tendencija poticanja i podržavanja isključivo financijske vrijednosti kao najvažnije u društvu, prije će se smanjiti i “kriza umova” koja rezultira sve brutalnijim i otvorenijim pojavnim oblicima kriminalitetaom, od čega je među najviše zastrašujućim upravo - trgovanje ljudima.

The theory of the genesis of human trafficking in South Eastern Europe through the analysis of the impacts of militarization, political processes and the global economy

Human trafficking is a major problem of modern criminal law and relatively new phenomenon in criminology, but above all a global phenomenon that affects all countries. In this paper we discuss the aspects of trafficking and potential causes of its development in the Southeast Europe. To answer this question, the author of the paper uses a regional approach with emphasis on Bosnia and Herzegovina during the war and post-war period.

¹⁰⁵ U originalu na engleskom “*Eternal vigilance is the price of liberty*” je svjetski poznata američka izreka, s tim da bi se glede trgovanja ljudima mogla primijeniti i varijacija iste - “*Eternal vigilance is not only the price of liberty; eternal vigilance is the price of human decency.*” (Aldous Huxley)

The reason is that this country is the best example in recent history of how complex the state structure and the sudden transition from a planned to a neo-liberal global market are, with the cumulative effect of poorly implemented transition that creates the conditions for human trafficking; it is also a result of general impoverishment and unemployment. As a separate, but cumulative large-scale process, this analysis further examines the short-term and long-term consequences that militarization and ethnic cleansing during the armed conflict have on the emergence of human trafficking, and simultaneously act as “incubators” for creating a widespread organized crime network in the Balkans that specializes in trafficking. Final confirmation of the thesis that human trafficking is only a reflection of the global economic and political processes, as well as the militarization will be shown on a study of the case of “Arizona Market” in the Brcko District and through research conducted in the form of interviews with relevant experts.

Keywords: Fortress Europe syndrome, sexual and labor exploitation, genesis of human trafficking, Peacekeeping Economies, “Big Bang Theory”